

บทที่ ๔

การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองด่าน”

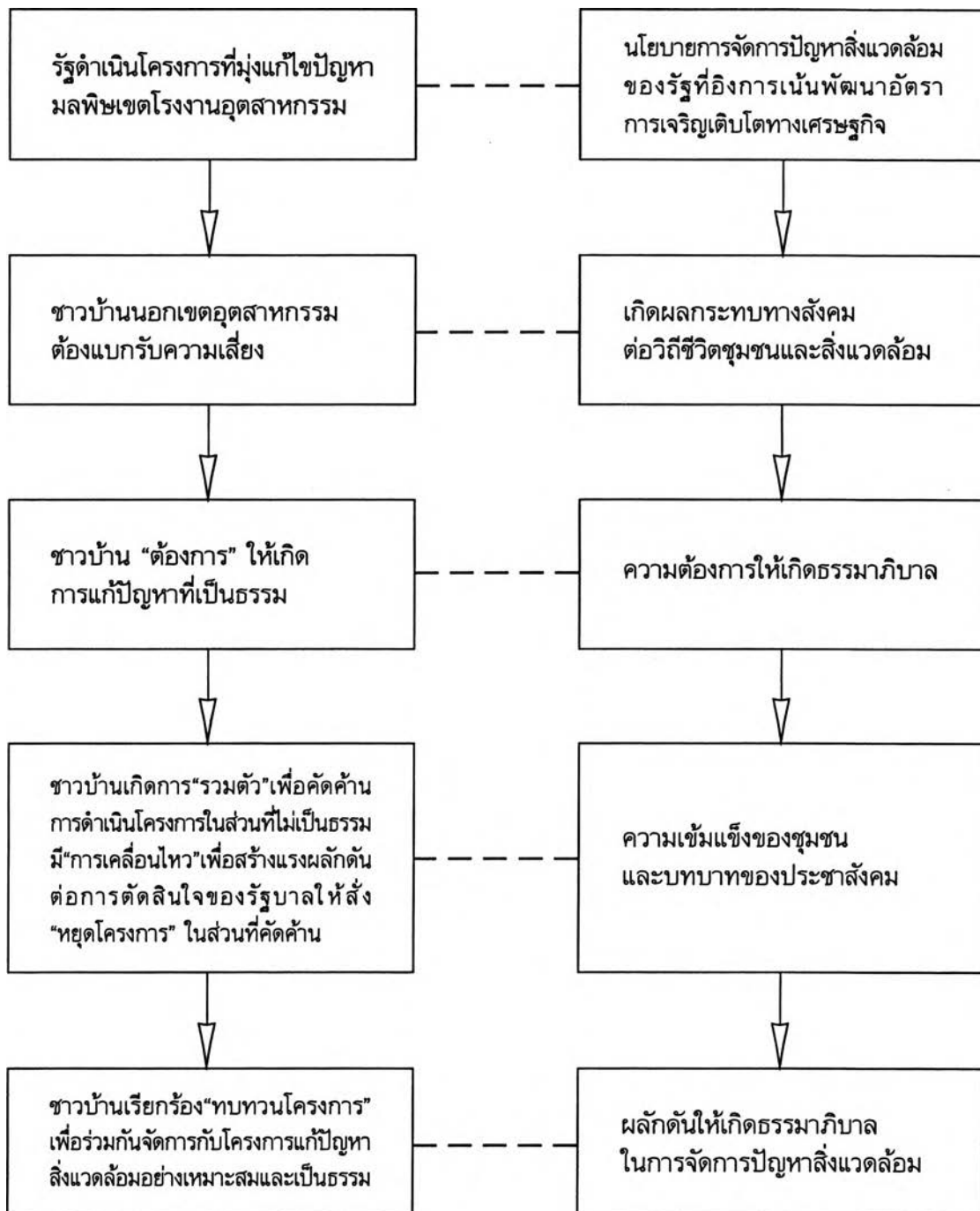
ภาพแห่งการรับรู้ของสาธารณะ

สาธารณะมองเห็นอะไรจากกรณี “คลองด่าน” นี้เป็นคำถามที่พยายามจะประมวลความหมายของโครงการที่เกิดจากการอภิปรายและให้ข้อสรุปของกลุ่มคนต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงการกรณี “คลองด่าน” ได้สะท้อนให้เห็นถึงกรอบคิดของการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการ

ปัญหาความขัดแย้งนี้เริ่มต้นจากการที่รัฐดำเนินโครงการที่มุ่งแก้ปัญหามลพิษจากเขตอุตสาหกรรม แต่ผู้แบกรับความเสี่ยงจากการจัดการปัญหามลพิษกลับเป็นคนนอกพื้นที่เขตอุตสาหกรรม จึงมีคำถามจากชาวบ้านว่า ทำไมพวกเขาต้องตกเป็นผู้รับความเสี่ยงจากสิ่งที่พวกเขาไม่ได้เป็นผู้ก่อขึ้น ทำไมรัฐไม่ดำเนินนโยบายภายใต้หลักการ ผู้ใดก่อผู้นั้นต้องรับผิดชอบ ไม่ใช่โยนปัญหาไปให้ผู้อื่น เมื่อต้นเหตุของน้ำเสียเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม ก็ต้องให้ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากอุตสาหกรรมนั้นรับผิดชอบ คนในพื้นที่ที่ต้องรับความเสี่ยงมีความต้องการให้เกิดการแก้ปัญหาที่เป็นธรรม จึงรวมตัวกันเคลื่อนไหวคัดค้านการดำเนินโครงการในส่วนที่ไม่เป็นธรรมกับพวกเขา เพื่อสร้างแรงผลักดันต่อการตัดสินใจของรัฐให้สั่ง “หยุดโครงการ” ในส่วนที่คัดค้านและเรียกร้องให้มีการ “ทบทวนโครงการ” เพื่อให้มีการร่วมกันหาทางออกของการจัดการโครงการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

แผนภูมิ : แสดงกรอบคิดปัญหาความขัดแย้งกรณี “คลองด่าน”

แผนภูมิ ๔ : แสดงกรอบคิดปัญหาความขัดแย้งกรณี “คลองด่าน”

ความหมายของโครงการถูกกำหนดจากแนวคิดที่ต่างกัน

ชุดของคำอธิบายถึงการเกิดโครงการจัดการน้ำเสีย เขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการที่หน่วยงานรัฐเผยแพร่แก่สาธารณะ ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นโครงการที่มุ่งแก้ไขปัญหามลพิษทางน้ำที่เข้าขั้นวิกฤติของจังหวัดสมุทรปราการ มีเป้าหมายที่ชัดเจนแต่แรกเริ่มเพื่อจัดการปัญหาน้ำเสียจากแหล่งกำเนิดมลพิษที่เป็นอุตสาหกรรมเป็นหลักและให้มีการผนวกแหล่งน้ำเสียจากชุมชนหนาแน่นและอาคารพาณิชย์เข้าไปด้วยนั้นเป็นความคิดที่เกิดขึ้นทีหลัง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ : หนังสือราชการลงวันที่) ไม่ใช่เป้าหมายหลักของโครงการ ด้วยเหตุนี้พื้นที่โครงการจึงถูกออกแบบให้ครอบคลุมเขตที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมหนาแน่นที่กระจายอยู่หลายจุดเป็นสำคัญ มีความสามารถในการรวบรวมน้ำเสียในพื้นที่โครงการตามที่ออกแบบไว้จะสามารถดักน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมได้ประมาณ ๓,๖๐๐ โรง หรือประมาณร้อยละ๗๐ ของโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมด เป็นการรองรับปริมาณน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีจำนวนประมาณร้อยละ๕๐ ของปริมาณน้ำเสียทั้งหมด แต่น้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมนี้มีค่าความสกปรกสูงถึงร้อยละ๘๐ ของความสกปรกทั้งหมด (www.samutpkwater.com)

ดังนั้น สาเหตุสำคัญของปัญหาน้ำเสียของจังหวัดสมุทรปราการ จึงมาจากโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากที่ลักลอบปล่อยน้ำที่ไม่ผ่านการบำบัดลงแหล่งน้ำ รัฐแก้ปัญหาโดยเลือกใช้วิธีการที่จัดให้มีระบบบำบัดน้ำเสียรวมที่ให้โรงงานอุตสาหกรรมต่อท่อมาเข้าระบบรวมและลำเลียงไปบำบัดในที่เดียวกัน เป็นมาตรการที่รัฐเสนอตัวรับเป็นภาระแทนโรงงานอุตสาหกรรมโดยเป็นทั้งผู้ลงทุนและบริหารโครงการ แนวคิดการจัดการแก้ปัญหามลพิษทางน้ำตามโครงการที่จังหวัดสมุทรปราการนี้เป็นระบบรวมที่มีขนาดใหญ่เท่าที่เคยมีมา หน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ดำเนินโครงการตั้งใจให้เป็นตัวอย่างของการจัดการน้ำเสีย มาตรการนี้จึงถือเป็นนโยบายของรัฐในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย

จะเห็นได้ว่า มาตรการของรัฐในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นมาตรการที่มุ่งสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก การเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ จะนำไปเพื่อสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ คุณภาพชีวิตของประชาชนถูกจัดให้เป็นผลพลอยได้ การที่รัฐหันมาให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมจากอุตสาหกรรม จึงมีเหตุผลหนึ่งจากความพยายามจะกำหนดมาตรฐานของอุตสาหกรรมเพื่อการแข่งขันในตลาดและพ่วงด้วยผลประโยชน์ที่ประชาชนในพื้นที่ตั้งของเขตอุตสาหกรรมจะได้รับพร้อมกันไปด้วย ซึ่งเป็นวิสัยทัศน์ที่ตงบนพื้นฐานของแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นการขยายอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่เชื่อว่าเมื่อแก้ปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมเป็นหลักได้แล้ว ผลประโยชน์นี้จะกระจายไปถึงคนกลุ่มอื่นๆด้วยตามกันไป

ขณะที่ชาวบ้านมุ่งหาความหมายของโครงการที่มีต่อตนเองโดยตรง พวกเขามองเห็นชัดถึงความเสี่ยงต่อการที่แหล่งที่มาหากินจะถูกทำลายและส่งผลกระทบต่อสุขภาพ แนวคิดของชาวบ้านก็คือ

การมุ่งหาการเป็นส่วนหนึ่งของโครงการอย่างสำคัญมาตั้งแต่ต้น เป็นวิธีคิดที่ตีกรอบปัญหาให้จำกัดไว้ เฉพาะพื้นที่แต่ละแห่งที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นโดยตรงมากกว่าที่จะมองปัญหาแบบคลุมๆกันไป ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านจึงถามหาความหมายของโครงการที่เชื่อมโยงกับคำถามว่าทำไมต้องเป็นคลองด่าน ชาวบ้านได้นำเสนอแนวคิดสำหรับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นธรรมกับพวกเขา คือ ต้องเป็นมาตรการที่อยู่ภายใต้หลักการ ผู้ใดก่อมลพิษผู้นั้นต้องรับผิดชอบและรับความเสี่ยงเอง หลักการนี้จึงอธิบายกรณีความขัดแย้งว่าโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งเป็นผู้ก่อมลพิษแหล่งสำคัญและเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงจากโครงการจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย

ดังนั้น ความหมายของโครงการตามแนวคิดของรัฐ ก็คือ โครงการที่จะสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่จะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนไปด้วย และยอมรับว่าจะต้องมีผลกระทบเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จึงเสนอให้มีการชดเชย ขณะที่ความหมายของโครงการตามแนวคิดของชาวบ้านก็คือ โครงการที่มีความผิดพลาดในการดำเนินนโยบายการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะส่งผลต่อการทำลายแหล่งทรัพยากรในส่วนที่อุดมสมบูรณ์อยู่แต่เดิมให้เสียหายและทำลายคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วย ชาวบ้านเห็นว่าการใช้มาตรการชดเชยของรัฐก็คือ การยอมรับว่าโครงการรัฐที่ดำเนินการอยู่นั้นมีผลกระทบต่อชาวบ้าน แต่ก็ยังคงยืนยันจะดำเนินโครงการต่อไป เพราะรัฐคิดว่าจะได้มากกว่าเสีย

ปัญหาการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจโครงการ

การจัดทำโครงการการจมน้ำเสีย เขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ เป็นโครงการที่ผูกขาดการดำเนินงานโดยหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ชาวบ้านในพื้นที่โครงการไม่มีการแสดงความคิดเห็นและหน่วยงานรัฐไม่มีการปรึกษากับชาวบ้านก่อนเริ่มโครงการเลย แกนนำชาวบ้านเห็นว่าเป็นเพราะทัศนคติของหน่วยงานรัฐที่เห็นว่าชาวบ้านเป็นผู้ไม่มีความรู้พอจึงไม่จำเป็นต้องรับรู้ และยังเป็นผลจากการที่โครงการนี้มีความตั้งใจที่จะปิดบังข่าวสารตามที่ชาวบ้านเสนอข้อคัดค้านโครงการฯว่ามีความไม่โปร่งใสจึงไม่ปฏิบัติตามขั้นตอนของกฎหมายซึ่งรวมถึงการไม่จัดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในขั้นตอนต่างๆของการดำเนินโครงการด้วย โครงการนี้จึงเป็นโครงการที่ขาดการมีส่วนร่วมจากสาธารณะและชาวบ้านที่จะเป็นผู้รับผลกระทบ

ชาวบ้านเพิ่งรับรู้ว่าจะมีการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียในพื้นที่ตำบลคลองด่านก็ตอนที่ไปเห็นป้ายประกาศที่หน้าทางเข้าเขตก่อสร้างในช่วงปลายปี๒๕๔๑ ซึ่งเป็นช่วงที่การตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการได้กระทำไปหมดทุกเรื่องแล้ว มีการเลือกพื้นที่ “คลองด่าน” เป็นที่แน่นอนถึงขั้นเซ็นสัญญากับผู้รับเหมาไปตั้งแต่เมื่อ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๐ “ป้ายประกาศ” ที่เห็นจึงเป็นสัญลักษณ์ของ “การลงมือก่อสร้างแล้ว”

ในช่วงก่อนมีการคัดค้านโครงการฯ กรมควบคุมมลพิษซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบโครงการไม่มีการแจ้งข่าวสารเกี่ยวกับโครงการแก่ชาวบ้านในพื้นที่ก่อสร้าง การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร

ของชาวบ้านเกิดจากความพยายามอย่างมากของแกนนำชาวบ้านที่มีความกังวลกับปัญหาผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นได้ จึงเป็นฝ่ายทำหนังสือทวงถามไปยังหน่วยงานรัฐเพื่อขอทราบความเป็นมาและรายละเอียดของโครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียที่คลองด่าน แต่หน่วยงานรัฐก็มักจะอ้างถึงกรณีที่อบต.คลองด่านเซ็นอนุมัติให้มีการใช้พื้นที่ไปแล้วตั้งแต่ก่อนที่จะมีการเริ่มสัญญาก่อสร้าง เพื่อเป็นการยืนยันว่าข่าวสารในเรื่องการใช้พื้นที่คลองด่านเป็นที่ก่อสร้างได้ไปถึงและเป็นที่รับรู้ของคนในพื้นที่ก่อนหน้านี้แล้ว แต่ฝ่ายชาวบ้านเห็นว่าเป็นการรับรู้ที่ไม่ได้ขยายไปสู่ชาวบ้านโดยทั่วไปและทำให้อบต.คลองด่านต้องตอบคำถามชาวบ้านที่คัดค้านโครงการฯถึงที่มาของหนังสืออนุมัติให้ใช้พื้นที่ฉบับนั้น

แต่ต่อมาชาวบ้านได้เรียกร้องให้มีการทำประชาพิจารณ์ จนทำให้มีการตั้งคณะกรรมการประชาพิจารณ์ขึ้นในสมัยของนายอาทิตย์ อุไรรัตน์เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ แต่คณะกรรมการชุดนี้ก็ไม่ได้มีการดำเนินการจัดให้มีการประชาพิจารณ์ขึ้นแต่อย่างใด จนแม้จะมีการปรับเปลี่ยนคณะกรรมการชุดนี้ไปเป็นคณะกรรมการศึกษาปัญหาข้อขัดแย้งแต่ก็ไม่มีบทบาทใดๆอยู่ดี หน่วยงานรัฐที่ดำเนินโครงการจึงไม่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านใช้ช่องทางของกฎหมายเข้ามีส่วนร่วมโดยตรงร่วมกับเจ้าของโครงการ ขณะที่ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการจากการร้องขอจากหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบโครงการ เพราะหน่วยงานรัฐนี้จะมุ่งชี้แจงในเชิงประชาสัมพันธ์มากกว่า และไม่มีความต้องการรับรู้ข้อมูลจากชาวบ้านเพื่อนำไปประกอบการตัดสินใจดำเนินโครงการ ซึ่งเท่ากับตัดโอกาสการเข้ามีส่วนร่วมของชาวบ้านด้วย

ชาวบ้านเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการโดยใช้วิธีการยื่นหนังสือร้องเรียนต่อผู้เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง ช่วงแรกๆเน้นไปที่การยื่นหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบโครงการโดยตรง หน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบโครงการได้ตอบสนองมาในลักษณะของการชี้แจงมากกว่าต้องการข้อมูลเพื่อการตัดสินใจต่อการดำเนินโครงการจากชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการจากช่องทางนี้ได้ จึงเป็นการยากมากที่ชาวบ้านจะตรวจสอบโครงการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตนได้

แต่แกนนำชาวบ้านก็เรียนรู้และสามารถเอาชนะข้อจำกัดของการเข้าถึงข่าวสารที่สำคัญจนได้ แกนนำชาวบ้านเห็นความสำคัญของการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของโครงการมากและผ่านความพยายามอย่างมากที่จะเข้าถึงข้อมูลด้วยช่องทางอื่นๆนอกเหนือจากหน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ดำเนินโครงการ ผลที่สุดในกรณี “คลองด่าน” แกนนำชาวบ้านสามารถพาตัวเองเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งด้วยชุดของข้อเท็จจริงและความเป็นเหตุผลไม่ใช่เพียงแต่อาศัยอารมณ์ความรู้สึกของผู้ได้รับผลกระทบเท่านั้น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ทำให้ชาวบ้านสามารถเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้แก่ตนเองได้กว้างออกไปดังที่นำเสนอในบทที่ว่าด้วยการกลายเป็นประเด็นสาธารณะต่อไป

แม้ว่าหน่วยงานรัฐจะจัดให้มี “การประชาพิจารณ์ทางเทคนิค” ขึ้นถึงสองครั้ง แต่มีลักษณะเป็นการประชุมสัมมนาทางวิชาการของผู้เชี่ยวชาญที่ทำหน้าที่เป็นคณะที่ปรึกษา ชาวบ้านไม่มีส่วนในการวินิจฉัยข้อมูลเนื่องจากเป็นเวทีที่ใช้ข้อมูลความรู้ทางเทคนิคโดยเฉพาะ ทำให้การใช้ช่องทางนี้จำเป็น

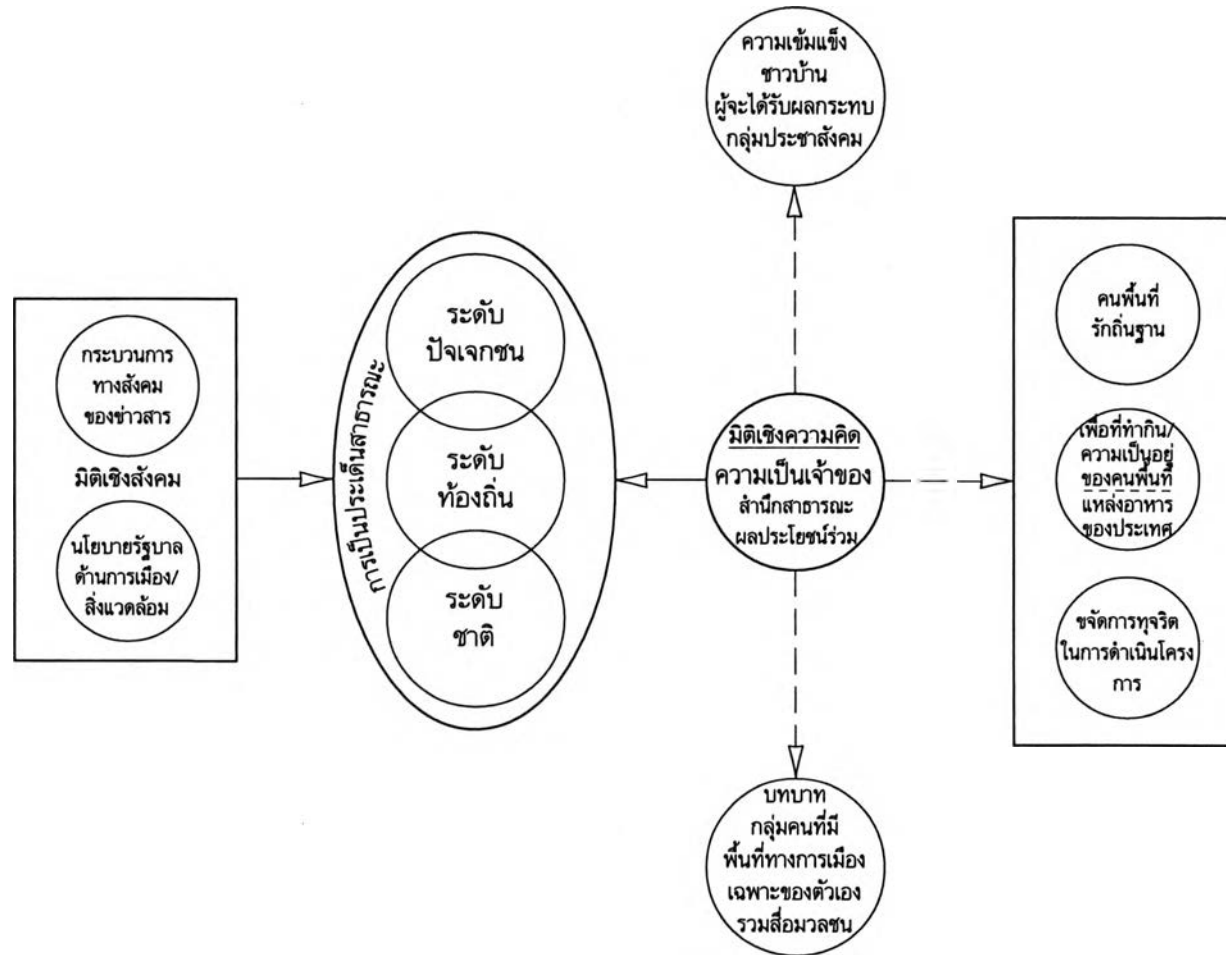
ที่ชาวบ้านจะต้องอาศัย “คนกลาง” การประชุมครั้งแรกไม่ได้ให้ชาวบ้านเข้าร่วมด้วย จนคราวประชุมครั้งที่สองชาวบ้านขอเข้าร่วมการประชุมด้วย แต่ก็ไม่มีบทบาทกับการพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับการออกแบบโครงการ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในกรณี “คลองตัน” หน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ดำเนินโครงการไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะเป็นผู้ได้รับผลกระทบ หน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ดำเนินโครงการนี้จัดเป็นช่องทางเข้าถึงข้อมูลของโครงการที่ชาวบ้านไม่สามารถหาข้อมูลที่สำคัญของโครงการได้มากนักด้วย

แต่สาธารณชนก็รับรู้อย่างกว้างขวางว่า ชาวคลองตันได้ดำเนินการคัดค้านโครงการก่อสร้างอย่างต่อเนื่องโดยพยายามนำพาตัวเองเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาข้อขัดแย้งนี้อย่างเอาจริงเอาจัง พวกเขาลุกขึ้นตั้งคำถามและหาคำตอบด้วยตนเองอย่างจริงจัง ผ่านการเรียนรู้จนสามารถกำหนดวิธีการ/มาตรการต่างๆ เพื่อให้ได้รับโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเรื่องสาธารณะร่วมกับรัฐ ในฐานะผู้รับผิดชอบโครงการ

การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองตัน” : องค์ประกอบและการขับเคลื่อน

แผนภูมิ ๕ : แสดงการกลายเป็นประเด็นสาธารณะ : องค์ประกอบและการขับเคลื่อน

การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองด่าน” : องค์ประกอบและการขับเคลื่อน

การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองด่าน” เป็นปรากฏการณ์สังคมที่ปัญหาอันเป็นผลจากการจัดการเรื่องสาธารณะในโครงการขนาดใหญ่ของรัฐถูกผลักดันให้เป็นที่รับรู้อย่างมีความหมายร่วมกันของสาธารณชน ขอบเขตของการรับรู้เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในหลายระดับสืบเนื่องกัน จากระดับปัจเจกชน ขยายไปสู่ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ (ในแผนภูมิ:แสดงเป็นวงกลมที่เคลื่อนที่จากวงหนึ่งไปอีกรวงหนึ่งเชื่อมกันไป แต่ละวงยังมีอาณาเขตเฉพาะด้วย / วงรีใหญ่ล้อมรอบเพื่อแสดงว่าทั้งสามระดับเป็นกระบวนการเดียวกัน)

การรับรู้อย่างมีความหมายร่วมกันที่เกิดขึ้นในแต่ละระดับ ได้ให้ความหมายเชิงคุณค่าต่อการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในการคัดค้านโครงการฯ กล่าวคือ การกลายเป็นประเด็นสาธารณะเป็นผลให้เกิดการเปิดพื้นที่ทางการเมืองสำหรับชาวบ้านที่คัดค้านโครงการฯ การขยายการรับรู้จากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งได้เป็นการขยายพื้นที่ทางการเมืองสำหรับชาวบ้านที่คัดค้านโครงการฯ ได้แสดงบทบาทต่อการจัดการเรื่องสาธารณะนั้น ทำให้มีพื้นที่ทางการเมืองมากขึ้นสำหรับชาวบ้านที่คัดค้านโครงการฯ สามารถใช้เป็น “เวที” ในการเคลื่อนไหวทั้งโดยตรงและทางอ้อม “ได้ไปพูดเอง” และ/หรือ “คนอื่นเอาเรื่องไปพูดให้” ยังทำให้เกิดพื้นที่เสรีสำหรับคนธรรมดาสามัญที่ “รู้สึกปลอดภัยที่จะพูด” และพูดในฐานะบุคคลไม่ต้องพูดผ่านกลุ่ม/องค์กรเสมอไป

การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองด่าน” เป็นผลจากแรงผลักดันของปัจจัยสำคัญ ๒ ด้าน คือ มิติเชิงความคิด กับ มิติเชิงสังคม (ในแผนภูมิ:ลูกศรที่บชี้มาที่วงรีจากทางซ้ายรูปสี่เหลี่ยม/ทางขวารูปวงกลม) แต่ละมิติต่างเป็นกระบวนการย่อยที่ขับเคลื่อนตัวเองและส่งผลต่อการเป็นประเด็นสาธารณะไปในเวลาเดียวกัน

มิติเชิงความคิด จะมีความคิดเรื่อง “ความเป็นเจ้าของ” เป็นแกนกลาง มีลักษณะเป็นเหมือนสิทธิเชิงซ้อนที่เรื่องๆเดียวกันมีผู้เป็นเจ้าของเรื่องนั้นมากกว่าหนึ่งรายจึงมีการนำพาตัวเองเข้ามาเกี่ยวข้องความคิดนี้อาจเกิดจากการมีสำนักสาธารณะของบุคคลหรือจากการเล็งเห็นผลประโยชน์ที่อาจมีแก่ตนและผู้อื่นกลายเป็นผลประโยชน์ร่วม

การพาตัวเองเข้ามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของเหตุการณ์ของคนแต่ละกลุ่มมาจากเหตุผลที่ต่างกัน ที่สำคัญได้แก่ การเป็นคนพื้นที่รักถิ่นฐาน การคำนึงถึงผลกระทบจากโครงการต่อที่ทำมาหากินและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนพื้นที่ที่จะเป็นผู้ได้รับผลกระทบ ผลกระทบต่อแหล่งอาหารของประเทศซึ่งเป็นปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโดยตรง และความคิดที่จะบริหารจัดการทุจริตในการดำเนินโครงการ ทั้งนี้ กลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องและแสดงบทบาท “เป็นเจ้าของเรื่อง” นี้อย่างสำคัญในกรณี “คลองด่าน” ประกอบด้วย ชาวบ้านผู้จะได้รับผลกระทบ กลุ่มประชาสังคมที่เคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม กับ กลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเอง ได้แก่ สื่อมวลชน องค์กรที่ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานตรวจสอบ

การทำงานของรัฐอย่างวุฒิสภา สภาผู้แทนราษฎร โดยคณะกรรมการธิการที่เกี่ยวข้องและในนามของสภานั้นเอง สภานายความ สมาคมวิชาชีพด้านวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม คณะผู้ตรวจสอบอิสระของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย โดยมีผู้รับผิดชอบโครงการฯ เป็นคู่กรณีซึ่งทำให้เกิดผู้เกี่ยวข้องขึ้นอีกส่วนหนึ่งในฐานะเจ้าของโครงการด้วย ได้แก่ ข้าราชการระดับสูงของกรมควบคุมมลพิษ รัฐมนตรีกระทรวงวิทยาศาสตร์ นายกรัฐมนตรี คณะกรรมการคณะต่างๆ ที่รัฐบาลตั้งขึ้น บริษัทผู้รับเหมา เจ้าของเงินทุน

มิติเชิงสังคม ประกอบด้วย กระบวนการทางสังคมของข่าวสารที่เป็นเรื่องของการใช้ข้อมูลที่ตั้งอยู่บนฐานของการเป็นข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ไปสร้างความชอบธรรมแก่การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการฯ ได้อย่างเป็นเหตุผล ความสามารถในการนำเสนอข้อคัดค้านที่ชัดเจนในประเด็นต่างๆ ที่ชาวบ้านมีต่อโครงการ ทำให้กลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองกลุ่มต่างๆ สามารถเข้ามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของเหตุการณ์นี้และแสดงบทบาทด้วยการสร้างความหมายของโครงการขึ้นหลายชุด “ความหมายของโครงการ” เหล่านี้ได้ทำหน้าที่เป็นข่าวสารแก่สาธารณะที่จะทำความรู้จักและเข้าใจตัวโครงการ บทบาทของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่รัฐ มิติทางสังคมนี้ยังประกอบด้วย การจัดการผลกระทบจากการดำเนินโครงการตามแนวนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและการดำเนินนโยบายด้านการเมืองของรัฐบาลแต่ละชุดด้วย

อาจกล่าวได้ว่า การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองด่าน” ถูกขับเคลื่อนจากความเข้มแข็งของชาวบ้านผู้จะได้รับผลกระทบและกลุ่มประชาสังคมเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการ และบทบาทของกลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองกลุ่มต่างๆ แสดงบทบาทตามบทบาทหน้าที่เฉพาะของกลุ่ม ภายใต้ความสอดคล้องกับระดับความเข้มข้นของข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการและการดำเนินนโยบายของรัฐ

ดังนั้น การเป็นประเด็นสาธารณะจากระดับหนึ่งขยายไปสู่อีกระดับหนึ่ง จึงเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ของตัวแปรสำคัญเหล่านี้และในทุกระดับของการเป็นประเด็นสาธารณะด้วย อาทิ ชาวบ้านมีความต้องการที่จะคัดค้านโครงการ พัฒนาความต้องการให้เป็นวิธีการและดำเนินวิธีการของตนอย่างอดทน ขณะเดียวกันความชัดเจนในข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ก็ชัดเจนขึ้นเป็นลำดับ และการตอบสนองของรัฐบาลด้วยท่าทีและการกระทำในช่วงนั้น จะต้องพิจารณาตัวแปรเหล่านี้ไปพร้อมกัน การมีบทบาทของกลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองต่อการขับเคลื่อนการรับรู้จากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งก็มีลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ

การเป็นประเด็นสาธารณะในระดับปัจเจกชน พัฒนาขึ้นจากชาวบ้านในพื้นที่บางคนที่ตื่นตัวเพราะรู้ข่าวมาก่อน แม้ว่าจะเป็นข้อมูลที่จำกัด แต่ด้วยความเป็นคนพื้นที่ที่อยู่ในชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาและลักษณะเฉพาะ “ความเป็นเจ้าของ” ของบุคคลจึงเกิดขึ้นจาก “ความผูกพันกับถิ่นฐานที่เป็นทั้งที่อยู่และที่ทำมาหากิน” คนเหล่านี้เป็นชาวบ้านธรรมดาที่มีลักษณะโดดเด่นทางด้านจิตใจที่กล้าตั้งคำถามกับสิ่งที่ตนเผชิญและบางคนมีทักษะความสามารถที่จะดำเนินการในเชิงปฏิบัติการด้วย ชาวบ้าน

บางคนจึงกลายเป็นแกนนำสำคัญในเวลาต่อมา เป็นแกนนำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่มาจากการเผชิญปัญหาาร่วมกัน คนกลุ่มเล็กๆ ที่ตื่นตัวก่อนนี้มีส่วนอย่างมากในการขยายการรับรู้ปัญหานี้ออกไปสู่คนอื่นๆ ในพื้นที่

การขยายประเด็นสาธารณะจากระดับปัจเจกชนไปสู่ระดับท้องถิ่น ถูกพัฒนาขึ้นจากความตั้งใจของคนกลุ่มเล็กๆ ที่ตื่นตัวก่อนนั้นไปสู่ผู้ที่ได้รับผลกระทบด้วยกันทั้งตำบลและพื้นที่ใกล้เคียง ความรู้สึกเป็นเจ้าของปัญหาร่วมกันนี้มาจากการตกอยู่ในฐานะเป็นผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกัน มีการขยายการรับรู้ข้อมูลของโครงการที่พัฒนาจากระดับของการใช้อารมณ์ความรู้สึกที่ไม่พอใจไปสู่ระดับของการใช้ข้อมูลเชิงเหตุผล อันเป็นผลจากความสามารถในการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับโครงการอย่างจริงจัง โดยเฉพาะข้อมูลทางเทคนิคของการออกแบบโครงการนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลพื้นที่ที่ได้จากประสบการณ์ของชาวบ้านในฐานะคนพื้นที่ การนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนที่น่าเสนอข่าวแบบเปิดประเด็นส่งผลให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการด้วย ในการรับรู้ระดับนี้หน่วยงานรัฐผู้ดำเนินโครงการไม่ได้ให้การตอบสนองต่อการคัดค้านของชาวบ้านอย่างเป็นทางการและเป็นรูปธรรมและจริงจัง ชาวบ้านต้องใช้ความพยายามในการยื่นข้อเรียกร้องและความอดทนต่อท่าทีของฝ่ายรัฐอย่างมาก ความอดทนและใช้ข้อมูลมากกว่าความรู้สึกนี้ได้กลายเป็นฐานของการรับรู้ในระดับชาติในเวลาต่อมา

การขยายการรับรู้ในระดับชาติ พัฒนาขึ้นจากความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการที่นำไปสู่การค้นพบประเด็น “การทุจริต” ในขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินโครงการ และความพยายามในการผลักดันข้อคัดค้านของชาวบ้านที่พัฒนาจากปัญหาเฉพาะหน้าในเรื่องที่อยู่และที่ทำกินไปสู่ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม ข้อมูลนี้ยกระดับขึ้นจากเรื่องผลประโยชน์ของคนเฉพาะกลุ่มไปสู่ผลประโยชน์ของคนกลุ่มอื่นในเนื้อหาของระบบนิเวศน์และแหล่งอาหารทะเลสำคัญของประเทศ จนยกระดับขึ้นเป็นปัญหาของคนทั้งประเทศเมื่อเสนอประเด็นการทุจริตซึ่งจะทำให้สูญเสียงบประมาณของชาติอย่างมหาศาล ผลก็คือ ทำให้กลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองกลุ่มต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องได้ตามสถานะ/บทบาทอย่างกว้างขวาง กลุ่มเหล่านี้เป็นหน่วยงาน/องค์กรที่มีความสามารถในการเคลื่อนไหวให้มีผลต่อการทำหน้าที่และความชอบธรรมในการดำเนินนโยบายรัฐ ท่าทีของรัฐในฐานะเจ้าของโครงการแสดงออกภายใต้การห้อมล้อมจากชาวบ้านและกลุ่มคนๆ ต่างๆ แต่ความตั้งใจจริงของรัฐบาลแต่ละชุดก็ทำให้รัฐบาลตอบสนองด้วยการกระทำที่แตกต่างกัน รัฐบาลปัจจุบันที่มีการประกาศนโยบายแก้สาธารณะในเรื่องการปราบปรามการทุจริตจะมีท่าทีตอบสนองอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมมากกว่าและมีส่วนต่อการคงสถานะเป็นประเด็นสาธารณะระดับชาติของกรณี “คลองด่าน” ด้วยเช่นกัน เช่น รัฐบาล พตท.ทักษิณ ชินวัตร เป็นผู้จุดกระแสขึ้นในบางห้วงเวลาเอง

ความหมายเชิงคุณค่าต่อการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน

ยุทธวิธีการขยายการรับรู้กรณี “คลองด่าน” สู่อำเภอและพื้นที่จริงแล้วก็คือ การขยายปริมาณผลของการรับรู้กรณี “คลองด่าน” ให้กว้างขวางออกไป โดยเฉพาะขยายไปยังกลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตนเอง แต่ละกลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้องตามสถานะ/บทบาทเป็นกลุ่มที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตนเองอยู่แล้ว เมื่อกลุ่มเหล่านี้ตอบสนองต่อข้อคัดค้านของชาวบ้านโดยการนำไปสร้างข้อสรุปหาความหมายของโครงการตามแนวทางของกลุ่มแล้ว ก็เท่ากับว่า พื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของกลุ่มนั้นๆ ได้กลายเป็นปริมาณหนึ่งของการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการของชาวบ้านด้วย นั่นก็คือชาวบ้านมี “เวที” ที่จะนำเสนอข้อคัดค้านโครงการฯ ได้อย่างอิสระ มีที่ทางให้ได้ “บอก” / “อธิบาย” ได้มากขึ้น และยังทำให้ข้อคัดค้านของชาวบ้านมีความชัดเจนที่ชี้ชัดออกมาอย่างเป็นหลักการและเหตุผลอีกด้วย

ในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านคลองด่าน แกนนำชาวบ้านมีศักยภาพที่จะร่วม “ถกเถียงอภิปราย” จึงเรียกร้องให้ฝ่ายรัฐจัดให้มี “เวทีสาธารณะ” ที่ให้ทั้งฝ่ายชาวบ้านกับฝ่ายผู้รับผิดชอบโครงการและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มาหาทางออกร่วมกัน แต่เวทีสาธารณะเช่นนี้ไม่เคยได้เกิดขึ้นตลอดช่วงการคัดค้านของชาวบ้าน ทั้งๆ ที่ในกรณี “คลองด่าน” แกนนำชาวบ้านมีศักยภาพที่จะเข้าร่วมอภิปรายถกเถียงด้วย “ชุดของข้อเท็จจริงหลายชุดที่ได้ผ่านการสืบค้นมาและรวบรวมมาจากข้อสรุปของกลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้อง” ชาวบ้านมีความพร้อมที่จะใช้เหตุผลไม่ใช่เพียงแค่การใช้สามัญสำนึกและอารมณ์ความรู้สึก แม้ว่าหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบจะมีการจัด “ชี้แจง” แต่ชาวบ้านเคยปฏิเสธที่จะเข้ารับฟังการชี้แจง เพราะเห็นว่าหน่วยงานรัฐนั้น “ไม่จริงใจ” ในการแก้ปัญหาของชาวบ้านแบบคนไม่รู้ รัฐเป็นผู้รู้ ชาวบ้านจึงไม่ต้องมาร่วมคิดด้วยก็ได้ เพราะฉะนั้น การเกิด “เวทีสาธารณะ” แบบที่ทุกฝ่ายเข้าร่วมอย่างเท่าเทียมจึงไม่เกิดขึ้นในกรณี “คลองด่าน” แต่การที่พื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของกลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้กลายเป็นปริมาณของการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการฯ ของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมี “เวที” ที่เป็นพื้นที่เสรีทางการเมืองของตนเกิดขึ้น เป็น “เวทีสาธารณะ” สำหรับชาวบ้านในลักษณะที่ต่างออกไปจากอุดมคติ อาจกล่าวได้ว่าในกรณี “คลองด่าน” ชาวบ้านที่คัดค้านโครงการฯ มีพื้นที่เสรีทางการเมืองของตนเองมาก ซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถนำเสนอข้อคัดค้านโครงการฯ ด้วยข้อเท็จจริงที่มีความเป็นเหตุผลแก่สาธารณะได้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องและนี่เป็นการตีแผ่ความจริงแก่สาธารณะที่จะส่งผลเป็นแรงกดดันรัฐบาลในฐานะผู้รับผิดชอบได้ทางหนึ่ง

ก่อนการกลายเป็นประเด็นสาธารณะ “เรื่องที่ควรจะพูดก็พูดไม่ได้ เจออิทธิพล” แต่พอกลายเป็นประเด็นสาธารณะก็พูดได้มากขึ้น การกลายเป็นประเด็นสาธารณะทำให้เกิดพื้นที่เสรีทางการเมืองสำหรับคนสามัญที่เป็นปัจเจกไม่ใช่กลุ่มหรือแกนนำ กรณี “คลองด่าน” ก่อนที่จะมีการรับรู้อย่างกว้างขวาง ชาวบ้านธรรมดาในพื้นที่และข้าราชการในหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ “จะให้ข่าวก็ไม่กล้า” “แต่ตอนหลังให้ข่าวได้สะดวกขึ้น” นั่นคือ คนสามัญก็มีพื้นที่ที่จะแสดงตัวว่าคัดค้านโครงการฯ มากขึ้น เพราะพวกเขาารู้สึก “ปลอดภัย” ขึ้น พวกเขาไม่จำเป็นต้องพูดผ่านกลุ่มเสมอไป แต่สามารถพูดใน

ฐานะบุคคลโดยมีกระแสของการกลายเป็นประเด็นสาธารณะมารองรับและยังสามารถแสดงตัวในนามบุคคลผ่านพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของกลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้องและแสดงบทบาทต่อการคัดค้านโครงการชาวบ้านสามัญได้ให้ข้อมูลแก่คณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงคณะต่างๆที่ลงไปพื้นที่ รวมทั้งข้าราชการของหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการเองแม้จะไม่ถึงกับกล้าแสดงตัว ก็ได้เป็นแหล่งข้อมูลที่ล้ำค่าที่ให้ทั้งเบาะแสและข้อเท็จจริงของการดำเนินโครงการแก่แกนนำและหน่วยงานตรวจสอบด้วยความสามารถที่จะแสดงตัวอย่างอิสระและรู้สึกปลอดภัยมากขึ้นเช่นนี้ ทำให้สามารถรวบรวมข้อเท็จจริงจำนวนมากที่ช่วยคลี่คลายให้ข้อคัดค้านของชาวบ้านมีความชัดเจนเป็นเหตุผลขึ้นเพราะมีข้อเท็จจริงมารองรับซึ่งเท่ากับเพิ่มน้ำหนักให้กับข้อคัดค้านไปในตัว

มีข้อเท็จจริงว่าแม้แต่แกนนำชาวบ้านบางคนก็ถูกข่มขู่ รวมทั้งวิศวกรโครงการของผู้รับเหมาที่แฉข้อมูลการก่อสร้างที่ไม่เป็นไปตามแบบและไม่ได้มาตรฐานก็ถูกข่มขู่ แกนนำชาวบ้านได้ใช้วิธีการแจ้งข่าวนี้แก่สื่อมวลชนเพื่อเผยแพร่แก่สาธารณะทั่วไปรวมทั้งการใช้พื้นที่ทางการเมืองของสว. โดยสว. จรุง ยังประกาศ นำเรื่องการข่มขู่แจ้งต่อที่ประชุมวุฒิสภาและยกขึ้นเป็นกรณีตัวอย่างในการอภิปรายกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองพยาน วิธีการนี้จัดว่าเป็นการ “ฟ้อง” สาธารณะเพื่อให้ร่วมกันรับรู้นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการของชาวบ้านในกรณี “คลองด่าน” ไม่พบว่ามีการใช้ความรุนแรงจากฝ่ายชาวบ้านหรือจากฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐ หากพิจารณาจากการเกิดพื้นที่เสรีทางการเมืองที่ทำให้ชาวบ้านคลองด่านมีพื้นที่/เวทีที่จะพูด อธิบาย ได้อย่างเสรีในปริมาณที่กว้างขวางซึ่งส่งผลให้เกิดความชัดเจนในข้อคัดค้านแก่สาธารณะ ข้อเท็จจริงที่ชาวบ้านเรียกว่าความจริงก็ยากแก่การที่ใครจะมาบิดเบือน อำนาจต่อรองที่เกิดขึ้นจากความชอบธรรมที่อ้างอิงการรับรู้ของสาธารณะนี้ทำหน้าที่เป็นแรงกดดันที่ไปกระตุ้นรัฐให้ดำเนินการตามกฎหมาย จึงไม่เปิดช่องให้ใช้ความรุนแรงได้ง่ายๆ การชุมนุมแบบรวมพลจึงเป็นเพียงมาตรการเสริมตามแนวคิดของแกนนำชาวบ้านเท่านั้น ระหว่างการเคลื่อนไหวคัดค้านตลอดกว่า ๔ ปีอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านและแกนนำชาวบ้านก็ประกอบอาชีพตามปกติของตัวเองอยู่ตลอดเช่นกัน และมีการชุมนุมแบบรวมพลเพียง ๒ ครั้งเท่านั้นเพื่อเป็นมาตรการเสริมทำหน้าที่กดดันให้รัฐบาลเร่งตัดสินใจต่อข้อคัดค้านของชาวบ้านตามชุดของข้อมูลที่นำเสนอต่อรัฐและสาธารณะมาอย่างต่อเนื่องกว้างขวางเหล่านั้นอยู่ดี

มิติเชิงความคิดว่าด้วยความเป็นเจ้าของ :

สำนึกสาธารณะและผลประโยชน์ร่วมของกลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง

มิติเชิงความคิดที่มี “ความเป็นเจ้าของ” เป็นแกนกลางนี้ เปิดโอกาสให้สาธารณะเป็นเจ้าของปัญหาาร่วมกันและเข้ามามีบทบาทต่อปัญหาความขัดแย้งนี้ให้เป็นการกระทำที่มีความชอบธรรม การเคลื่อนไหวของชาวบ้านจึงไม่ได้โดดเดี่ยว เพราะได้เกิด “ผู้ร่วมชะตากรรมของชาติ” ขึ้น ในที่สุดก็เป็นความจำเป็นที่สาธารณะจะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องแม้เพียงจากแรงขับในระดับสามัญสำนึกก็ตาม อย่างไรก็ตาม กลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้งนี้แม้จะมีความเป็นผู้ร่วมชะตากรรมของชาติร่วมกัน แต่ก็ยังมีระดับของความเป็นเจ้าของที่แตกต่างกัน นั่นคือ อาจเป็นกลุ่มที่มีสำนึกสาธารณะ และ/หรือ คำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มอื่นกลายเป็นผลประโยชน์ร่วมขึ้นมา เหตุผลที่นำไปสู่การมีสำนึกสาธารณะก็ต่างกันไป

ชาวบ้านผู้จะได้รับผลกระทบจากโครงการ มีความเป็นเจ้าของปัญหาจากการเป็นคนพื้นที่ที่ผูกพันกับถิ่นฐานที่ใช้เป็นที่อยู่และแหล่งทำมาหากิน จัดได้ว่าความคิดนี้เป็น “สำนึก” อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการมีชีวิตสาธารณะร่วมกับคนในชุมชนมาช่วงหนึ่งอย่างต่อเนื่อง ดังกล่าวในตอนที่ว่าด้วยองค์ประกอบและการขับเคลื่อนกระบวนการกลายเป็นประเด็นสาธารณะไปแล้วว่า สำนึกรักถิ่นนี้เป็นความคิดที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการเป็นประเด็นสาธารณะในระดับปัจเจกชนที่แสดงออกโดยการกล้าที่จะตั้งคำถามกับปัญหาที่ตนเผชิญ ไม่นิ่งเฉยแต่เอาเป็นธุระของตน ในขณะที่เดียวกัน จากชาวบ้านกลุ่มหนึ่งขยายการรับรู้ปัญหาไปสู่คนทั้งตำบลและพื้นที่ใกล้เคียง “ความเป็นเจ้าของ” ของคนกลุ่มใหญ่ขึ้นนี้เป็นผลจากความคิดที่จะปกป้องสิทธิและผลประโยชน์ของตนที่ชาวบ้านแต่ละคนมีส่วนร่วม ที่มาจากเหตุผลว่าจะกระทบสุขภาพและสูญเสียที่นำมาหากินและอาชีพ ในกรณีความเป็นเจ้าของของชาวบ้านที่ว่าด้วยสำนึกสาธารณะนี้ จึงไม่ได้เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกหรือความคิดเชิงอุดมคติแต่มีเหตุผลจากผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นแรงผลักดันด้วย แต่สำนึกสาธารณะของชาวบ้านมีการยกระดับขึ้นจากเหตุผลเชิงประโยชน์เฉพาะของกลุ่มไปสู่เหตุผลเชิงประโยชน์ของชาติไปในที่สุด อันเป็นผลจากการเรียนรู้ประสบการณ์ท่ามกลางการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการอย่างต่อเนื่องมาหลายปี เป้าหมายการคัดค้านโครงการจึงพัฒนาจากการไม่เห็นด้วยที่รัฐจะมาใช้พื้นที่คลองด่านมารับความเสี่ยง ขยายไปสู่การขจัด การทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐและนักการเมืองที่กมนโยบายควบคู่ไปด้วย ทั้งนี้ ชาวบ้านเชื่อว่า การทุจริตที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พื้นที่คลองด่านถูกเลือกเป็นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสีย

กลุ่มประชาสังคม โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนที่เคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมและการเมือง ความคิดว่าด้วย “ความเป็นเจ้าของ” เป็นระดับการมีสำนึกสาธารณะที่เป็นไปตามอุดมคติและแนวทางเฉพาะของกลุ่ม/องค์กรนั้น ความขัดแย้งนี้จึงถูกดึงให้เข้าเป็นกรณีหนึ่งที่สามารถเคลื่อนไหวตามแนวคิดของกลุ่ม เพราะหลายกลุ่มเคลื่อนไหวในปัญหาสิ่งแวดล้อมตามแนวทางของกลุ่มตนเป็นปกติอยู่แล้ว ดังกรณีของกลุ่มกรีนพีซที่เคลื่อนไหวปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยมุ่งประเด็นการเมืองในการจัดการปัญหา

สิ่งแวดล้อม ทำให้กรณี “คลองด่าน” ถูกอธิบายถึงความล้มเหลวของรัฐในการบริหารจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมตามแนวนโยบายรัฐที่มุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างตะวันตก ด้วยเครือข่ายขององค์กรที่มีอยู่ในภูมิภาคต่างๆทำให้ข่าวสารกรณี “คลองด่าน” ได้กระจายออกไปไกล จนยกระดับขึ้นเป็นประเด็นสาธารณะในปริมนทลระดับสากล กลุ่มกรีนพีซได้นำกรณี “คลองด่าน” ไปเคลื่อนไหวโดยทำหนังสือทวงถามถึงบทบาทของเอทีบีในการเป็นผู้ให้เงินกู้แก่ประเทศต่างๆ การเคลื่อนไหวของกลุ่มกรีนพีซไม่ได้ส่งผลต่อการตอบสนองของรัฐแต่อย่างไร เนื่องจากรัฐเห็นว่าเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่เป็นปกติของกลุ่มนั้น กล่าวคือ แม้จะสร้างความชอบธรรมแก่การเคลื่อนไหวของชาวบ้านแต่ก็ไม่มีผลโดยตรงต่อการดำเนินโครงการของรัฐ แต่สาธารณะก็รับรู้เหตุการณ์นี้เป็นเรื่องสำคัญของประเทศไปด้วย

ในกรณีของเอทีบี มีความต่างออกไป ชาวบ้านเป็นผู้ทำหนังสือร้องเรียนในนามของผู้จะได้รับผลกระทบส่งถึงเจ้าของเงินกู้ที่ถูกจัดให้เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยหวังว่าจะให้โครงการเสียความชอบธรรมในการดำเนินโครงการและเกิดการชะลอการก่อสร้างเพื่อให้มีการทบทวนโครงการ การร้องเรียนนี้ได้ทำให้เอทีบีตอบสนองด้วยการเข้ามามีปฏิบัติการในประเทศไทยผ่านคณะกรรมการตรวจสอบ เอทีบีถูกผลักดันให้เข้ามาเป็นเจ้าของปัญหานี้ไม่ใช่ด้วยเหตุผลจากการมีสำนักสาธารณะ แต่ด้วยการคำนึงถึงสถานะขององค์กร เพราะเอทีบีถูกตั้งข้อหาจากชาวบ้านว่าปล่อยให้มีการกระทำที่เป็นการละเมิดนโยบายของเอ ทีบีเอง การตอบสนองระดับจัดให้มีปฏิบัติการนี้จึงเป็นกระทำที่มีเหตุผลจากการปกป้องผลประโยชน์ขององค์กรที่อาจเกิดความเสียหายจากการปล่อยเงินกู้ครั้งนี้ได้ ขณะเดียวกันเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่เอทีบีกำลังถูกเครือข่ายประชาสังคมของประเทศต่างๆตรวจสอบบทบาทการทำงานเครือข่ายกลุ่มองค์กรเอกชนจึงมีการนำกรณี “คลองด่าน” ไปเป็นกรณีตัวอย่างที่แสดงถึงความน่าสงสัยในบทบาทของเอทีบี การวิวาทะกันระหว่างเอทีบีกับเครือข่ายองค์กรเอกชนและชาวบ้านได้ทำให้เรื่องคลองด่านเป็นปัญหาที่ถูกรับรู้ในระดับชาติและนานาชาติและดึงให้หน่วยงานของรัฐที่ดำเนินโครงการต้องเข้ามาแสดงบทบาท พร้อมกับทำให้เกิดชุดของข้อมูลที่อธิบายความหมายของโครงการที่แสดงว่าเรื่องนี้เป็นปัญหาระดับประเทศไม่ใช่เรื่องเฉพาะของคนในพื้นที่อีกต่อไป

หน่วยงานตรวจสอบการทำหน้าที่ของรัฐโดยเฉพาะวุฒิสภา “ความเป็นเจ้าของ” มาจากการทำหน้าที่ตามสถานะ/บทบาทขององค์กร ในเนื้อหาที่ว่าตรวจสอบการดำเนินนโยบายของรัฐได้มีการละเมิดต่อสิทธิของชาวบ้าน เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อแหล่งอาหารสำคัญของประเทศ และมีการทุจริตเกิดขึ้นในการบริหารโครงการที่ทำให้สูญเสียงบประมาณของชาติหรือไม่ วุฒิสภาเป็นองค์กรที่มีการตอบสนองต่อการเรียกร้องของชาวบ้านอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมที่สุด โดยรับเรื่องเข้าบรรจุเป็นวาระจนมีการตั้งคณะทำงานขึ้นเพื่อดำเนินการศึกษาเป็นการเฉพาะ มีการลงพื้นที่และส่งเรื่องไปถึงเอทีบี เป็นองค์กรที่มีข้อสรุปอย่างชัดเจนโดยวุฒิสภารับรองผลการศึกษาคณะกรรมาธิการที่ตั้งขึ้นเพื่อศึกษา และมีมติเห็นควรให้มีการชะลอการก่อสร้างและให้เสนอความเห็นตามมติของวุฒิสภาไปยังรัฐบาล ด้วยสถานะของวุฒิสภาที่เป็นองค์กรระดับชาติภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ การนำเรื่องคลองด่านบรรจุเป็นวาระสำคัญขององค์กรจึงเป็นการยกสถานะของกรณี “คลองด่าน” ให้เป็นเรื่องสำคัญระดับชาติไปด้วย

มิติเชิงสังคมว่าด้วยกระบวนการทางสังคมของชาวสาร

ยุทธวิธีหนึ่งในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านเพื่อคัดค้านการใช้พื้นที่คลองด่านเป็นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสีย ก็คือ การผลักดันให้กรณี “คลองด่าน” ไปสู่การรับรู้ของสาธารณะอย่างกว้างขวาง เป็นความพยายามที่จะทำให้เรื่องการคัดค้านของชาวคลองด่านได้ “ไปถึง” คนที่ควรจะรู้จักได้รู้ และ “พูดถึง” อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะในสังคม ให้เกิดการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในคนกลุ่มต่างๆ ที่สามารถเข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงการได้ตามสถานะ/บทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันไป โดยเฉพาะกลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองอย่างชัดเจนมากกว่าคนทั่วไปที่รับรู้เพียงผ่านสื่อมวลชน เพื่อสร้าง “บทสนทนาสาธารณะ” ที่แต่ละกลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องจะอภิปรายและมีข้อสรุปของแต่ละกลุ่มขึ้นมา ทำให้เกิดคำอธิบายที่เป็นการให้ความหมายต่อการดำเนินโครงการฯ นี้ของรัฐชั้นหลายชุด “ความหมายของโครงการ” จึงไม่ได้ถูกกำหนดโดยฝ่ายเจ้าของโครงการเพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป

คนที่ “ควรจะรู้” กลุ่มแรก คือ ผู้จะได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการ ชาวบ้านที่ตื่นตัวในเรื่องนี้ก่อนเป็นผู้มีอาชีพประมง แกนนำชาวบ้านกลุ่มเล็กๆ กลุ่มแรกที่มีบทบาทมากในช่วงแรกของการคัดค้านจึงเป็นชาวประมง การรับรู้นี้ถูกขยายไปสู่คนในเขตเทศบาลและชาวบ้านตำบลสองคลองที่เป็นชาวประมงด้วยกัน ส่งผลให้ชาวบ้านมีคำอธิบายต่อโครงการร่วมกันขึ้นอย่างน้อยชุดหนึ่ง ที่สนับสนุนการคัดค้าน นั่นก็คือ ถ้ามีโรงบำบัดน้ำเสียเกิดขึ้น อาชีพประมงจะถูกทำลาย คนที่มีอาชีพเกี่ยวเนื่องกับประมงก็จะเดือดร้อนไปด้วย ปัญหาคลื่น กากตะกอนและสารตกค้าง จะเป็นอันตรายต่อสุขภาพของชาวคลองด่านทั่วไปได้ ด้วยเหตุนี้ “คนที่อยู่ริมคลองเขาค้านกันจริงจัง” แต่มีขุมขุมคนในตลาดก็ไปด้วยเสมอ เพราะ “เราคนกินปลา” นี้ไม่ใช่เพียงแค่เป็นชุดของ “ความหมายของโครงการ” แต่สำหรับแกนนำชาวบ้านแล้ว นี่เป็น “ความจริง” ที่จะต้องเอาไปเผยแพร่แก่สาธารณะ

บทสนทนาของชาวบ้านเกี่ยวกับโครงการฯ ไม่ได้มีเฉพาะชุดคำอธิบายที่สนับสนุนการคัดค้านโครงการฯ เท่านั้น จะมีบทสนทนาที่ให้คำอธิบายต่อโครงการและบทบาทของแกนนำไปในทางตรงข้ามอยู่ด้วย ทั้งนี้ก็ด้วยความเป็นชาวคลองด่านของบางคนที่มีสถานะ/บทบาทที่ซ้อนกันอยู่ เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน ข้าราชการในท้องที่ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ หรือแม้แต่เจ้าหน้าที่หน่วยงานท้องถิ่น บทบาทของอบต.คลองด่านกับบทบาทของเทศบาลคลองด่านที่แสดงออกผ่านผู้บริหารทั้งสองหน่วยงานนี้ก็แตกต่างกัน กล่าวได้ว่า มีความเห็นที่ขัดแย้งในการสร้างคำอธิบายความหมายของโครงการภายในหมู่ชาวบ้านเอง ด้วยระดับหนึ่ง ในที่สุด บทสนทนาชุดที่สนับสนุนการคัดค้านฯ ได้รับการขยายสู่การรับรู้อย่างกว้างขวางในหมู่ชาวบ้านด้วยกันต่อไป

การขยายการรับรู้เรื่อง “คลองด่าน” สู่สาธารณะ ไม่ได้ดำเนินไปภายใต้ประเด็น “ผลกระทบ” เท่านั้น ความสามารถของชาวบ้านในการนำเสนอข้อคัดค้านที่ชัดเจนในประเด็นต่างๆ ต่อสาธารณะ ทำให้กรณี “คลองด่าน” มีความหมายอื่นๆ ควบไปด้วย ประเด็นข้อคัดค้านของชาวบ้านที่นำเสนอไว้

อย่างชัดเจนมี ๔ ด้านใหญ่ คือ ๑.ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ๒.การดำเนินโครงการที่ผิดขั้นตอนของกฎหมาย ๓.ความไม่โปร่งใสในการดำเนินการ ๔.ความไม่เหมาะสมของพื้นที่โครงการ แต่ละประเด็นของข้อคัดค้านที่น่าเสนออย่างชัดเจนนี้ ได้เปิดช่องให้ผู้เกี่ยวข้องกลุ่มต่างๆเข้ามีส่วนร่วมได้อย่างเป็นรูปธรรมสามารถพาตัวเองเข้ามีส่วนร่วมตามบทบาทได้และง่ายที่จะพูดถึงอีกด้วย แต่ละกลุ่มฯได้ไป “สร้างบทสนทนา” ขึ้นภายในพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองและเกิดข้อสรุปขึ้นสำหรับกลุ่มของตน ซึ่งเท่ากับเป็นการให้ความหมายของคำว่ากรณี “คลองด่าน” ขึ้นใหม่อีกหลายชุด เช่น ในเวทีของวุฒิสภา ได้มีมติให้ชะลอโครงการฯ สมาชิกวุฒิสภากล่าวยอมรับว่ากรณีคลองด่านค่อนข้างประสบความสำเร็จในการผลักดันเรื่องสู่สาธารณะโดยเฉพาะในระดับสว. การกล่าวหาเจ้าหน้าที่รัฐทำสัญญาที่เอื้อประโยชน์แก่ผู้รับเหมาโดยการฟ้องร้องต่อปช. ฯลฯ ทำให้ เมื่อพูดถึงกรณี “คลองด่าน” ยังหมายถึง โครงการที่มีการทุจริตคอร์ปชั่นของนักการเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐ “คลองด่าน” คือ บทพิสูจน์ความเหมาะสมของการออกแบบทางวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม “คลองด่าน” คือ ตัวอย่างของโครงการที่รัฐเป็นผู้ละเมิดกฎหมายเสียเอง ฯลฯ

ความหมายแต่ละชุดของกรณี “คลองด่าน” ถูกใช้เป็น “เหตุผล” ที่อธิบายคำถามสำคัญของชาวบ้านที่ว่า โครงการฯนี้จะ “ยุติ” หรือ “เดินหน้า” ต่อไปอย่างไร นั่นก็คือ เมื่อข้อคัดค้านทั้ง ๔ ประเด็นใหญ่นี้ ประเด็นใดได้รับการอธิบายหรือสร้างเหตุผลขึ้นจากข้อสรุปของกลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองขึ้นมาเมื่อไร ก็ย่อมมีผลโดยตรงต่อเป้าหมายสำคัญของการเคลื่อนไหวของชาวบ้านด้วยเสมอ และด้วยความเชื่อมั่นของแกนนำชาวบ้านว่า ชุดของความหมายเหล่านี้เป็น “ข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้” ขอเพียงผลักดันไป “ให้ถึง” และองค์กรเหล่านั้นแสดงบทบาทของตน “ความจริง” ในกรณีคลองด่านก็จะถูกตีแผ่ออกมามากพอที่ผู้รับผิดชอบโครงการจะทำเป็นนิ่งเฉยอยู่ต่อไปไม่ได้ และนี่ก็คือ แรงผลักดันที่พุ่งไปสู่การกระตุ้นการตัดสินใจของรัฐในฐานะเจ้าของโครงการ

แผนภาพ : การขยายการรับรู้ไปยังกลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเอง

แผนภาพ ๖ : แสดงการขยายการรับรู้ไปยังกลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตนเองในกรณีคลองด่าน

ประเด็นของข้อคัดค้าน	กลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเอง	สถานะ/บทบาท	ความหมาย/ชุดคำอธิบายโครงการ
ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ต่อวิถีชีวิตชาวบ้าน+ระบบนิเวศน์	* ชาวบ้าน “คลองด่าน”และ“สองคลอง”	กลุ่มผู้ร่วมชะตากรรม	ทำลายอาชีพประมงและอาชีพที่เกี่ยวข้อง/ สิ่งแวดล้อมไม่ดีจะมีผลต่อสุขภาพ
	* NGO + เครือข่าย	กลุ่มประชาสังคมที่เคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อม/การเมือง	ทำลายวิถีชีวิตชุมชนและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ/ เป็นความล้มเหลวในนโยบายสิ่งแวดล้อมของรัฐ
	* กรรมการสิ่งแวดล้อมวุฒิสภา	กลุ่มผู้ตรวจสอบการดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อมของรัฐ	มีมติให้ชะลอโครงการเพราะมีผลกระทบต่อชาวบ้านมาก
	คณะผู้ตรวจสอบอิสระของ ADB	กลุ่มผู้รับผิดชอบโครงการในฐานะเจ้าของเงินกู้เพื่อพัฒนา	ยอมรับมีการดำเนินการผิดพลาดส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน
	* นายกรัฐมนตรี	ผู้รับผิดชอบโครงการในฐานะเจ้าของโครงการที่ ดำเนินนโยบายสิ่งแวดล้อม	
การดำเนินโครงการที่ผิดขั้นตอนของ กฎหมาย	สภานายความ	กลุ่มสมาคมวิชาชีพช่วยเหลือประชาชนด้านกฎหมาย	ผิดกฎหมายในหลายมาตรา
	* กรรมการธิการมีส่วนร่วมวุฒิสภา	กลุ่มผู้ตรวจสอบการดำเนินการของรัฐด้านส่งเสริมการ มีส่วนร่วมของประชาชน	ไม่ได้ให้โอกาสประชาชนเข้ามีส่วนร่วมตัดสินใจใน เรื่องที่เรามีส่วนได้เสียโดยตรง
	* นายกรัฐมนตรี		
ความไม่โปร่งใสในการดำเนินการ	* กรรมการปกครองของสภาผู้แทนฯ	กลุ่มผู้ตรวจสอบในสถานะฝ่ายค้านในสภาผู้แทนฯ	ตั้งข้อสังเกตว่าการดำเนินงานไม่ถูกขั้นตอนและไม่โปร่งใส
	* ปปช.	กลุ่มผู้มีอำนาจสอบสวนเจ้าหน้าที่รัฐคดีทุจริต	(ยังไม่มีข้อสรุป)แต่เกิดความหมกหม昧เชิงสัญลักษณ์/ทุจริต
	* สื่อมวลชน	กลุ่มผู้ตรวจสอบการทำหน้าที่บริหารของรัฐบาล	หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันเปิดประเด็นการทุจริต/ ตี แผ่ข้อมูลเชิงลึกอย่างต่อเนื่อง
	* นายกรัฐมนตรี		นายกฯที่เกษียณยอมรับมีการทุจริต
ความไม่เหมาะสมของพื้นที่/ การออกแบบทางวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม	* วิศวกรสิ่งแวดล้อมด้านบำบัดน้ำเสีย	กลุ่มคนกลางจากการเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะและเป็น สมาคมวิชาชีพกำกับมาตรฐานทางวิศวกรรม สิ่งแวดล้อม	การออกแบบไม่เหมาะสมมีขนาดใหญ่เกินไป ต้องใช้เงินมาก/ดูแลยาก/ระบบล้าหลัง
	* นายกรัฐมนตรี		

* กลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะบางกลุ่ม สามารถเข้าร่วมแสดงบทบาทในหลายประเด็นของข้อคัดค้าน การยื่นข้อคัดค้านจึงเป็นการเสนอข้อคัดค้านทั้งหมดครบทุกประเด็นแก่หน่วยงาน/องค์กรเหล่านั้น
ในข้อเท็จจริงแล้ว ข้อคัดค้านทั้ง ๔ ด้านนี้เชื่อมโยงกัน เพียงแต่สำหรับกลุ่มบางกลุ่มอาจให้น้ำหนักแก่บางประเด็นแตกต่างกันตามสถานะ/บทบาท

กลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองเหล่านี้ จึงเป็นกลุ่มคนที่มีความสามารถในการสร้างข้อสรุป ซึ่งก็คือ หากอธิบายความหมายของโครงการในแนวทางและองค์ความรู้ของตัวเอง และมีศักยภาพพอที่จะใช้พื้นที่ทางการเมืองของตัวเองขยายการรับรู้ด้วยข้อสรุปของกลุ่มต่อโครงการไปในสังคมต่อไปอีกด้วย จะเห็นได้ว่า วุฒิสภาโดยกรรมาธิการอย่างน้อย ๒ ชุด คือ กรรมาธิการสิ่งแวดล้อมและกรรมาธิการการมีส่วนร่วม ได้จัดให้มี “เวที” เพื่อให้ชาวบ้านสามารถนำเสนอข้อมูลแก่ วุฒิสภาและเวทีอภิปรายทั่วไปเพื่อการระดมความคิดเห็นต่อปัญหาการจัดการสิ่งแวดล้อมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการยกกรณี “คลองด่าน” เป็นกรณีศึกษาหนึ่งของปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน “เวที” เหล่านี้นอกจากได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้นำเสนอข้อมูลข้อเท็จจริงจำนวนมากอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังได้ทำหน้าที่ขยายการรับรู้เรื่อง “คลองด่าน” สู่สาธารณะในระดับสังคมทั่วไปด้วย โดยผ่านการถ่ายทอดสดของสถานีวิทยุรัฐสภาและการตกเป็นข่าวในสื่อมวลชนที่รายงานการประชุมอภิปราย

ในกรณีของกลุ่มคนที่มีพื้นที่ทางการเมืองของตัวเองกลุ่มอื่นๆก็ยังมีลักษณะเดียวกัน กลุ่มประชาสังคมที่เคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมกับการเมือง ก็จะอธิบาย “ความหมายของโครงการ” ไปตามแนวทางของกลุ่ม กรณี “คลองด่าน” จึงถูกคนกลุ่มนี้นำไปเป็นกรณีตัวอย่างของปัญหาการจัดการสิ่งแวดล้อมตามแนวนโยบายของรัฐที่ถูกมองว่าล้มเหลว โดยนำเสนอผ่านเวทีอภิปรายและกิจกรรมปกติของกลุ่มประชาสังคมเหล่านั้น เช่น กลุ่มกรีนพีซ ที่มีภาพของการเป็นกลุ่มที่มีองค์ความรู้ของตัวเอง มีความรู้เรื่องมลพิษและมีจุดยืนที่ชัดเจนมั่นคงในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนและไม่เดินตามประเทศอุตสาหกรรมที่ผิดพลาด ได้นำกรณีคลองด่านไปตีแผ่ในฐานะเป็นอาชญากรรมสิ่งแวดล้อมที่เป็นโครงการรัฐที่ผิดพลาด

กลุ่มวิศวกรสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นวิศวกรสิ่งแวดล้อมชั้นนำของประเทศทั้งในนามตัวบุคคลและสมาคมวิชาชีพ ให้ข้อสรุปกับโครงการฯว่าเป็นโครงการฯที่มีการออกแบบที่ใช้เทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมและล้าหลัง ทำให้ต้องสิ้นเปลืองพลังงานในการเดินระบบ และต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะมากและเป็นเทคโนโลยีที่แพงต่างประเทศมากไป ประเด็นการออกแบบทางวิศวกรรมสิ่งแวดล้อมนี้ได้ทำให้เกิด “เวทีเฉพาะ” ขึ้นเป็นพื้นที่สำหรับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทั้งฝ่ายที่สนับสนุนและไม่เห็นด้วยกับการออกแบบ เวทีนี้จึงดำเนินการไปในวงที่จำกัดมาก แต่ข้อสรุปของกลุ่มนี้ดูเหมือนว่าจะมีน้ำหนักของการถูกนำไปอ้างอิงมาก เนื่องจาก “นักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญกลุ่มนี้” ถูกมองว่า “เป็นกลาง” ซึ่งต่างจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน(เอ็นจีโอ) ที่ถูกสังคมมองไปในทางที่มีอคติมากกว่า

มีข้อเท็จจริงที่แสดงให้เห็นว่า แกนนำชาวบ้านได้มีความพยายามเคลื่อนไหวผ่านหน่วยงานของรัฐควบคู่ไปด้วยตลอดมา ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวของกลุ่มแกนนำชาวบ้านบางส่วนที่ใช้กลไกรัฐเป็นช่องทางสำคัญในการเรียกร้องด้วยประเด็นข้อคัดค้านเดียวกัน จึงมีการยื่นหนังสือร้องเรียน

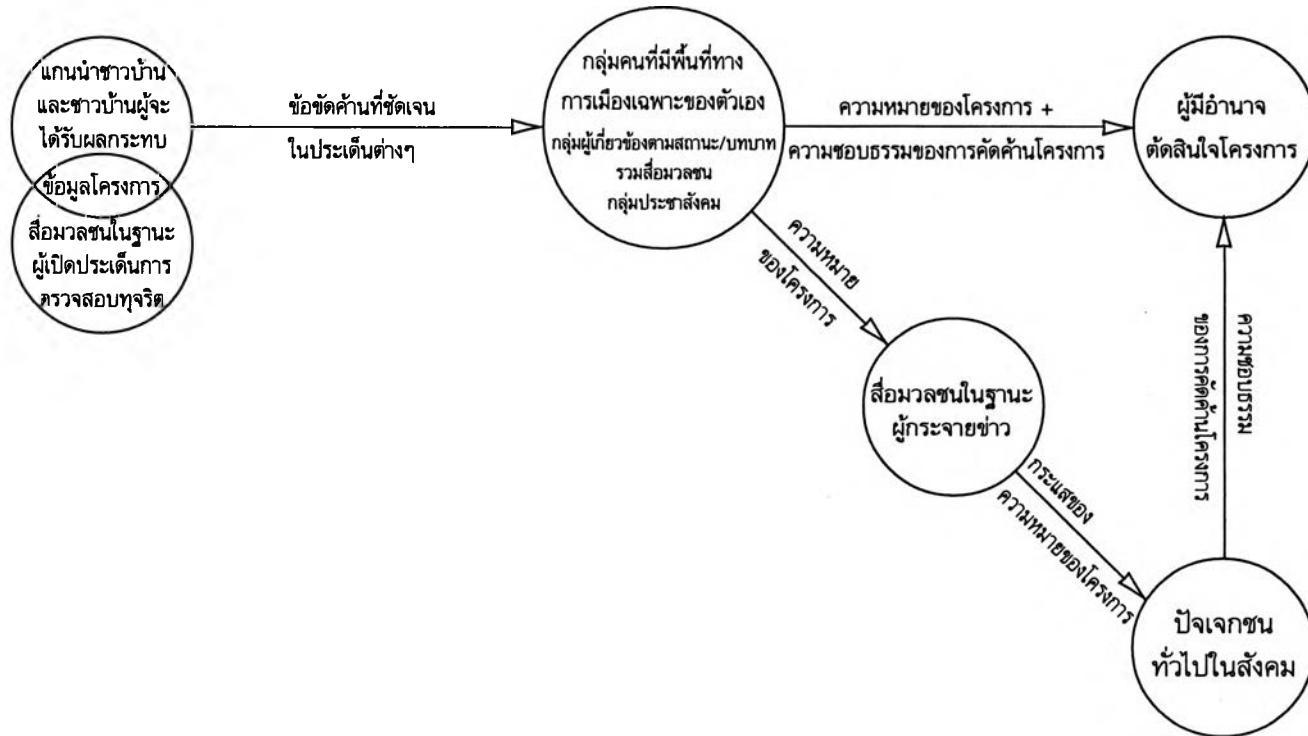
ถึงหน่วยงานรัฐที่เป็นเจ้าของโครงการ ถึงรัฐมนตรีเจ้ากระทรวง รวมทั้งนายกรัฐมนตรี อยู่ตลอดเวลาด้วย ทั้งที่หน่วยงานรัฐเหล่านั้นไม่ได้อยู่ในฐานะที่จะมีพื้นที่ทางการเมืองที่เสรีของตัวเองได้ ดังนั้นเมื่อยื่นหนังสือไปแล้วเรื่องก็มักจะเงียบไปหรือไม่มีข้อสรุปอะไรที่ชัดเจนต่อข้อคัดค้านโครงการของชาวบ้านออกมา นอกจากทำที่ที่เห็นใจและส่งต่อเรื่องกันต่อไปแบบประวิงเวลา

ในที่สุด การขยายการรับรู้เรื่อง“คลองด่าน” แก่เจ้าหน้าที่รัฐ จึงถูกเจาะจงมุ่งไปสู่ “ผู้รับผิดชอบที่มีอำนาจตัดสินใจ” เท่านั้น การยื่นข้อคัดค้านทั้ง ๔ ประเด็นใหญ่ จึงนำเสนอไปที่ “นายกรัฐมนตรี” โดยตรง โดยเฉพาะรัฐบาลที่มีการตั้งคณะกรรมการเข้าตรวจสอบโครงการฯอย่างจริงจัง ก็จะมีผลสรุปของคณะกรรมการเหล่านั้นเกิดขึ้น ดังคณะกรรมการตรวจสอบชุดต่างๆในรัฐบาลพ.ต.ท.ทักษิณ ได้นำข้อคัดค้านของชาวบ้านไปเป็นประเด็นสำคัญในการตรวจสอบโครงการ และส่งผลให้เกิดข้อสรุปที่เป็นความหมายของโครงการขึ้นหลายชุดด้วยเช่นกัน เช่น รายงานของคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อประกอบการตัดสินใจโครงการฯ รายงานแก่นายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๔๕ ระบุว่า “จากการตรวจสอบทั้งพื้นที่และการวิเคราะห์ข้อมูล คณะกรรมการฯมีข้อสรุปเป็นมติว่าการจัดทำโครงการตั้งแต่เริ่มการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ การกู้เงินเอทีบี การประกวดราคา การจัดซื้อที่ดิน การทำสัญญาก่อสร้าง การเบิกจ่ายเงิน ล้วนมีเหตุที่ไม่ปกติวิสัยเกิดขึ้นกับโครงการตลอด ทั้งด้านเทคนิค ด้านระเบียบราชการและด้านการดำเนินโครงการ” ความหมายที่เกิดขึ้น ก็คือ กรณี “คลองด่าน” เดิมไปด้วยความไม่สุจริตไม่โปร่งใสนั่นเอง

ในส่วนของการขยายการรับรู้นี้ไปยังเอทีบี ได้ทำให้กรณี“คลองด่าน”ขยายการรับรู้ไปสู่ระดับนานาชาติ ด้วยยุทธวิธี “ไปให้ถึงคนที่ควรจะรู้” นี้ เรื่องคลองด่านจึงต้องไปให้ถึงเอทีบี ในฐานะเจ้าของเงินกู้ ซึ่งเท่ากับเป็น “ผู้ต้องรับผิดชอบ” ด้วย เป็นครั้งแรกที่เอทีบีประกาศใช้กลไกการตรวจสอบอิสระ (Inspection Committee) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ว่าเอทีบีมีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองที่จะหาข้อสรุปให้ความหมายต่อโครงการได้ตามแนวทางเฉพาะของตน การใช้มาตรการนี้เป็นผลจากการร้องเรียนของชาวบ้านว่าการดำเนินโครงการได้มีการละเมิดนโยบายของเอทีบีเอง ทั้งเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม ลดความยากจน การโยกย้ายชุมชนโดยสมัครใจ คอร์ปชั่น และขัดหลักธรรมาภิบาล ในที่นี้ความหมายของกรณี “คลองด่าน” ก็คือ กรณีประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงบทบาทของเอทีบีแม้ว่าข้อสรุปของคณะกรรมการตรวจสอบจะไม่ใช่ยอมรับของชาวบ้านนักก็ตาม แต่กรณี “คลองด่าน” ก็ได้เป็นสัญลักษณ์แห่งความผิดพลาดของเอทีบีและถูกใช้เป็น “เวที” ให้ชาวบ้านสามารถนำเสนอข้อเท็จจริงของเหตุการณ์แก่สังคมทั่วไปได้ด้วย

แผนภูมิ : แสดงกระบวนการทางสังคมของข่าวสารในกรณี “คลองด่าน”

แผนภาพ ๗ : แสดงกระบวนการทางสังคมของข่าวสารในกรณีคลองด่าน

อธิบายแผนภูมิ :

ความเข้มแข็งของแกนนำชาวบ้าน ที่ผ่านความพยายามในการสืบค้นข้อมูล/ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโครงการโดยประสานกับสื่อมวลชนบางฉบับที่มีจุดยืนในการทำหน้าที่ตรวจสอบการดำเนินโครงการด้วยฐานะความเป็นสื่อมวลชนทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูล/ข้อเท็จจริงของโครงการได้ง่ายกว่าชาวบ้าน และมีความสามารถในการเปิดประเด็นแก่สาธารณะ ผลก็คือ ทำให้เกิดข้อคัดค้านที่ชัดเจนในประเด็นต่างๆ ที่ประกอบไปด้วย ประเด็นผลกระทบต่อวิถีชีวิตการทำมาหากินของชาวบ้านและประเด็นความไม่โปร่งใสในการดำเนินโครงการและประเด็นอื่นๆ ข้อคัดค้านที่ชัดเจนในประเด็นต่างๆนี้ ได้ถูกขยายไปสู่การรับรู้ของกลุ่มคนที่มีสถานะ/บทบาทที่เกี่ยวข้องกับโครงการซึ่งเป็นกลุ่มที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเอง กลุ่มเหล่านี้ได้นำข้อคัดค้านไปพิจารณาและให้ข้อสรุปตามแนวทางเฉพาะของแต่ละกลุ่ม ข้อสรุปเหล่านี้ก็คือ “ความหมายของโครงการ” ที่พวกเขารับรู้ ความหมายของโครงการเหล่านี้ได้ทำหน้าที่รับรองข้อคัดค้านของชาวบ้านและกลายเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับการคัดค้านโครงการ โดยส่งต่อข้อสรุปไปยังผู้มีอำนาจตัดสินใจโครงการทั้งทางตรงตามบทบาทและทางอ้อมที่ผ่านสื่อมวลชนที่เสนอข่าวตามกระแส จนทำให้เกิดเป็นกระแสของกรณีคลองด่านจากความหมายของโครงการเหล่านั้นขึ้นในหมู่ปัจเจกชนทั่วไปในสังคม ซึ่งก็เป็นผลให้เกิดความชอบธรรมแก่การคัดค้านโครงการขึ้นด้วยเช่นกัน

กล่าวได้ว่า เป็นกระบวนการของการใช้ข้อมูลข่าวสารไปสร้างการรับรู้ที่มีความหมายในหมู่สาธารณชนระดับต่างๆ โดยข่าวสารที่เกิดขึ้นและถูกเผยแพร่ขยายออกไปในแต่ละขั้นตอนนั้นตั้งอยู่บนฐานของการเป็นข้อเท็จจริงที่เป็นความจริง จึงสามารถนำไปสู่การสร้างความชอบธรรมแก่การคัดค้านโครงการได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล

พื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของแต่ละกลุ่ม เป็นอาณาเขตของคนเฉพาะกลุ่ม ปกติชาวบ้านจะเข้าไปสืบบทบาทโดยตรงไม่ได้อยู่แล้ว ในประเด็นนี้ ชาวบ้านในกรณี “คลองด่าน” สามารถแหงทะเลข้อจำกัดนี้ออกไปได้ โดยใช้ “ประเด็นร่วม” ที่ทำให้เกิดการร่วมประสานกันบนฐานของประเด็นปัญหาที่ต่อสู้อันร่วมกัน หลายกลุ่มที่มาเกี่ยวข้องไม่ใช่ผู้เพื่อชาวบ้านเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่กลุ่มเหล่านั้นเขารู้ตามแนวทางของเขาอยู่เป็นปกติ

ดังนั้น การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี “คลองด่าน” ถูกทำให้เป็นเรื่องของการสร้างความหมาย หรือชุดของคำอธิบายต่อความหมายของโครงการและขยายการรับรู้ชุดของคำอธิบายนี้ออกไปยังกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องระดับต่างๆ ชุดของคำอธิบายความหมายของโครงการเหล่านี้ได้ทำหน้าที่เป็น “ข้อมูลข่าวสาร” แก่สาธารณะที่จะใช้ทำความเข้าใจและเข้าใจตัวโครงการ บทบาทของแกนนำชาวบ้านและเจ้าหน้าที่รัฐด้วย

ความเข้มแข็งของชาวบ้านผู้จะได้รับผลกระทบ

กรณี “คลองด่าน” จะไม่เป็นที่รับรู้แก่สาธารณะอย่างมีความหมายเลย หากขาดความเข้มแข็งของแกนนำชาวบ้านที่ทำการเคลื่อนไหวคัดค้านอย่างเอาใจจริงเอาใจต่อเนื่องมาเป็นเวลาถึง ๔ ปีกว่า บนฐานของการเห็นชอบและสนับสนุนจากชาวบ้านคลองด่านและประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงในฐานะผู้ร่วมชะตากรรมของการเป็นผู้จะได้รับผลกระทบจากโครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียรวมขนาดมหึมา เจลา ทิมทอง คือ ชาวประมงที่มีชื่อปรากฏแก่สาธารณะพร้อมบทบาทการเป็นแกนนำชาวบ้านคนสำคัญที่เคลื่อนไหวคัดค้านโครงการฯเป็นคนแรกๆมาตั้งแต่ต้น ส่วนดาววัลย์ จันทร์หัสดี แกนนำชาวบ้านคนสำคัญอีกคนหนึ่งที่มีส่วนอย่างมากในการผลักดันกรณี “คลองด่าน” สู่การรับรู้ของสาธารณะอย่างกว้างขวาง เป็นแม่ค้าและคนคลองด่านโดยกำเนิด การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการฯ จึงเกิดขึ้นและดำเนินการไปตามแนวทางเฉพาะของชาวคลองด่านเองโดยสะท้อนจากแนวคิดของแกนนำสำคัญทั้งสองคนนี้ไว้อย่างมาก

จากชาวบ้านธรรมดาคนหนึ่ง “กล้าตั้งคำถามกับสิ่งที่ตนเผชิญ”

หลังจากไปเห็นป้ายประกาศที่หน้าไซต์งานแล้วเกิดความสงสัยว่าอะไรกำลังจะเกิดขึ้นกับพื้นที่คลองด่าน “ตอนแรกๆยังไม่รู้ว่าจะมีระบบบำบัดน้ำเสีย เพราะพื้นที่ของเราตรงนี้ ตั้งแต่ปู่ย่าตายายบรรพบุรุษเราก็ประกอบอาชีพประมงสืบทอดกันมา บ้านเราไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ความเป็นอยู่ของเราเป็นชุมชนที่เข้มแข็งในด้านเศรษฐกิจชุมชน เรื่องของทรัพยากรสัตว์น้ำแต่เรามาได้ข่าวว่า เขาจะมีการสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย เรามีความสงสัยว่า เมื่อบ้านเราไม่มีโรงงานอุตสาหกรรมแล้วนี้ ทำไมจึงต้องมีการสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย จะเอาน้ำเสียมาจากไหน เป็นคำถามที่จะต้องหาให้ได้ แล้วมันมากมายขนาดไหน เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเราอย่างไร แกนนำชาวบ้านพูดถึงความรู้สึกแรกๆที่รู้ว่าจะมีการสร้างโรงบำบัดน้ำเสียที่คลองด่าน

พวกเขา “ไม่นิ่งเฉย” และ “ไม่ยอมจำนน” ต่อสิ่งที่รัฐกำลังจะกระทำต่อบ้านเกิดและแหล่งทำกินของเขา สิ่งที่พวกเขานำมาตั้งคำถามต่อการดำเนินโครงการของรัฐ ก็คือ ความรักถิ่นฐาน บ่อบำบัดน้ำเสียได้กลายเป็นสัญลักษณ์แทนรัฐที่ถูกมองว่าเป็น “คนนอก” ที่มากับความไม่รู้ ไม่เข้าใจวิถีชีวิตตามถิ่นฐานของชาวบ้าน แกนนำชาวบ้านกลับมีวิถีคิดที่ตั้งอยู่บนฐานของข้อเท็จจริงมากกว่า “เมื่อไม่รู้ก็ต้องให้รู้ซะก่อน” พวกเขาจึงไม่ได้เริ่มดำเนินการคัดค้านทันที แต่ได้ถามหาข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของโครงการ คนกลุ่มเล็กๆที่มีอารมณ์ความรู้สึกร่วมกัน จึงพาตัวเองเข้าไป “สอบถาม” ข้อมูลจากส่วนราชการในพื้นที่และหน่วยงานรัฐที่เป็นผู้ดำเนินโครงการตามที่มีปรากฏในป้ายประกาศหน้าไซต์งานแผ่นนั้น

“เบื้องต้นก็คุยกัน ๓-๔ คน อาชีพประมงด้วยกัน ก็เริ่มหาข้อมูลจากส่วนราชการ อย่างอำเภอ ก็บอกไม่รู้ ถามอะไรก็บอกไม่ได้ เราก็ถามไปที่กรมควบคุมมลพิษ กระทั่งเราก็มีหนังสือถึงกระทรวง

วิทยาศาสตร์ฯสมัยสุวิทย์ คุณกิตติ อยากทราบว่า โครงการฯมีความเป็นมาอย่างไร น่าเสียมาจากไหน จะมีผลกระทบหรือไม่”

“ช่วงแรกๆเราคิดกันแต่เพียงว่า อาจจะมีน้ำเสียมาจากนิคมอุตสาหกรรมที่บางปู เพราะมันอยู่ใกล้ที่สุดซึ่งก็ไม่ถูกต้องแล้ว มันไม่น่าจะถูกต้องที่เอาน้ำเสียมาบำบัดในบ้านเรา” เป็นการยืนยันว่า ชาวบ้านไม่รู้อะไรเกี่ยวกับโครงการฯมาก่อนแต่มีความกังวลจากข้อมูลเท่าที่มีประกาศไว้ในป้ายประกาศหน้าไซต้งานซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลเดียวในขณะนั้น

ชาวบ้านเชื่อว่า การทำหนังสือไปถามจะทำให้กรมควบคุมมลพิษต้องมาจัดประชุมชี้แจง แต่กลับเป็นการมาประชุมชี้แจงแก่เจ้าพนักงานท้องถิ่น ดูเหมือนว่าหน่วยงานรัฐจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับชาวบ้านกลุ่มเล็กๆที่ทำหนังสือมาถาม และเลือกที่จะสื่อสารกับกลไกรัฐในพื้นที่ให้ไปถ่ายทอดกับชาวบ้านอีกทอดหนึ่ง การชี้แจงนี้จัดขึ้น ณ ที่ทำการอำเภอบางบ่อ กลุ่มชาวบ้านที่ทำหนังสือสอบถามบังเอิญรู้ข่าวจากนายยกเทศมนตรีเทศบาลคลองด่านและบอกให้ตามไปถามข้อสงสัยเอง โดยที่กรมควบคุมมลพิษไม่ได้เชิญ

แกนนำชาวบ้านไม่ทั้งโอกาสและได้เข้าฟังการชี้แจงและซักถาม แต่เนื่องจากช่วงนั้นชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับโครงการน้อยมาก ยังไม่สามารถตั้งประเด็นที่เป็นข้อคัดค้านอย่างที่มีการชี้ชัดประเด็นในเวลาต่อมาได้ จึงเป็นการตั้งคำถามที่โง่เขลา มุ่งไปที่ประเด็นผลกระทบที่เป็นรูปธรรมก่อนเท่านั้น คำถามจึงมุ่งไปที่เรื่องกลิ่นและกากตะกอน แต่กลับได้คำตอบจากเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐที่มาชี้แจงว่า อยู่ระหว่างการศึกษา ดังนั้น ในช่วงแรกๆ จึงไม่ใช่ “ไม่เห็นด้วยกับโครงการฯ” แต่ได้ไปหาข้อมูลแล้ว หน่วยงานรัฐที่ดำเนินโครงการให้คำตอบพวกเขาไม่ได้ “แต่เขาตอบเราไม่กระจ่าง ก็อย่าเพิ่งทำ” ข้อมูลที่รู้ก็ยังไม่มื่ออะไรเลย รู้เท่าที่มีในแผ่นพับที่ได้รับแจก

ข้อมูลแรกที่ทำให้ชาวบ้านรับไม่ได้ ก็คือ การเอาน้ำจากที่ไกลมาก ไม่ใช่ที่บางปูอย่างที่คิดแต่แรกและเอาน้ำมาวันละจำนวนมาก ข้อมูลขั้นต้นจากแผ่นพับที่ได้รับจากหน่วยงานรัฐที่ดำเนินโครงการและคำชี้แจงไม่ทำให้ชาวบ้านรู้อะไรเกี่ยวกับโครงการฯเพิ่มเติม แต่ก็ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านกลุ่มเล็กๆนี้หยุดตัวเองไว้เพียงแค่นั้น กลับเป็นสิ่งที่เร่งเร้าให้พวกเขาอยากรู้มากขึ้นไปอีก ความคิดที่จะสืบหาข้อมูลเกี่ยวกับโครงการจึงเกิดขึ้นและเริ่มดำเนินการโดยชาวบ้านสามัญกลุ่มเล็กๆซึ่งต่อมาได้กลายเป็นแกนนำชาวบ้านที่ดำเนินการคัดค้านโครงการอย่างสำคัญและปรากฏชื่อเป็นที่รู้จักแก่สาธารณะอย่างกว้างขวางและในหมู่ชาวบ้านด้วยกันด้วย เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดแกนนำที่เป็นไปตามธรรมชาติที่เป็นกลุ่มชาวบ้านที่ตื่นตัวจากข้อมูลที่รู้มาก่อนและเริ่มเคลื่อนไหวก่อน

การเคลื่อนไหวในหมู่ชาวบ้านกันเองจึงเกิดขึ้น เริ่มจากการดำเนินการของชาวบ้านบางกลุ่มในฐานะชาวบ้านสามัญกลุ่มหนึ่งที่มีข้อมูลมาก่อนอยากจะบอกให้คนอื่นได้รับรู้ด้วย เพราะเรื่องนี้ไม่ใช่ปัญหาของใครคนใดคนหนึ่งแต่เป็นปัญหาของคนทั้งตำบล นี่เป็นวิถีคิดของแกนนำชาวบ้านที่เห็นว่า

จะต้องขยายการรับรู้ไปสู่ชาวบ้านผู้จะได้รับผลกระทบด้วยกัน และผลักดันให้คนทั้งตำบลเป็นเจ้าของปัญหาาร่วมกัน จึงมีการจัดทำเอกสารเป็นแผ่นๆ มีเนื้อหาไม่มาก เอาไปแจกจ่ายเพื่อเป็นข้อมูลแก่ชาวบ้าน แกนนำชาวบ้านที่ร่วมทำเอกสารในช่วงนั้นเป็นผู้จัดทำเองเขียนเองและเอาไปแจกเอง ใช้วิธีเอาไปแอบสอดไว้ตามบ้านในเวลากลางวันเป็นจุดๆไป เอกสารแจกแบบนี้ในช่วงแรกๆได้จัดทำถึง ๖ ชุดต่อเนื่องกัน ในช่วงเดือนกว่าๆแต่ละชุดจะมีสำนวนต่างกันไป มีสาระที่ให้อ่านแล้วจะเกิดอะไรขึ้นและให้เกิดมีสำนึกกัน แจกจ่ายเป็นชุดๆไปครั้งละ ๒,๐๐๐ ฉบับ “ตอนนั้นยังกลัวไม่กล้าเดินแจก” ชาวบ้านที่ได้รับแจกก็ไม่ว่างที่มากของเอกสาร แม้มีการลงชื่อก็ไม่รู้ว่าคนชื่อนั้นเป็นใคร เพราะเป็นชื่อสกุลจริง แต่ชาวบ้านจะรู้จักกันด้วยชื่อเล่นเป็นชื่อที่คุ้นเคยมากกว่า การแจกจ่ายทำอย่างกว้างขวางไปทั่วทั้งตำบล รวมทั้งนำไปแจกจ่ายในเขตตำบลสองคลองซึ่งอยู่ในฐานะผู้จะได้รับผลกระทบ ไม่ได้แยกว่าต้องเป็นชาวประมงหรือคนในตลาด ในเขตเทศบาลหรือเขตอบต. นอกจากเอกสารที่เขียนขึ้นเองนี้แล้วก็ยังมีการใช้วิธีตัดข่าวจากหนังสือพิมพ์ มาตัดปะเอาไปติดประกาศให้อ่านและถ่ายเอกสารนำไปแจกจ่ายด้วย ทั้งนี้พื้นที่ก่อสร้างอยู่ในเขต อบต.ที่ติดต่อกับเขตเทศบาลซึ่งห่างจากตัวตลาดเพียงประมาณ ๑ กม.กว่าเท่านั้น

หลังจากมีการทำเอกสารแจกจ่าย ก็ได้ทำให้เกิดการพูดคุยกันขึ้นในหมู่ชาวบ้านที่เริ่มรับรู้ การรวมกลุ่มที่เป็นไปเองตามธรรมชาติก็เริ่มเกิดขึ้นด้วยเช่นกัน กลุ่มแกนนำเองก็มีการขยายจำนวนขึ้นจากกลุ่ม ๔ คนเป็น ๖ คนเป็น ๑๐ คน จึงมีการ “นัดประชุมชาวบ้าน” เป็นครั้งแรก ใช้สถานที่ “โรงจั่ว” ศาลเจ้าตัวเป้งเท้าเป็นที่ประชุม การแจ้งข่าวว่าจะมีการประชุมใช้วิธีการบอกต่อกัน ถึงวันนัดมีคนมาประชุมประมาณ ๘๐ คน ได้มีการลงชื่อผู้เข้าประชุมพร้อมกับแจ้งเบอร์โทรศัพท์ไว้ คนที่มาส่วนใหญ่เป็นชาวประมง มีพ่อค้าระดับเก่าแก่ ชาวบ้านในเขตเทศบาล เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นก็มี ทุกคนมาในฐานะชาวบ้าน การประชุมก็เป็นไปแบบผลัดกันพูด คนที่ดูมีความกระตือรือร้นก็ดูมีบทบาทไม่ได้ มีการแสดงตัวเป็นแกนนำอย่างเป็นทางการ ผลจากการประชุมครั้งนี้ ที่ประชุมได้ข้อสรุปว่าจะไปยื่นหนังสือร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรีเพื่อขอให้ทบทวนโครงการและให้สั่งระงับการก่อสร้างไว้ก่อน ซึ่งตามข้อเท็จจริงแล้วก่อนหน้าที่จะมีการนัดประชุมชาวบ้านครั้งแรกนี้ กลุ่มชาวบ้านบางส่วนที่ตื่นตัวก่อนได้มีการดำเนินการสอบถามร้องเรียนต่อหน่วยงานรัฐระดับต่างๆมาแล้วและทำการสืบค้นข้อมูลมาระดับหนึ่งแล้วนับจากปลายปี ๒๕๔๑ ถึงวันเรียกประชุมในเดือนมีนาคมเป็นเวลากว่า ๓ เดือนมาแล้ว ดังนั้นจึงกำหนดว่าจะนำข้อสรุปของการประชุมทำเป็นหนังสือร้องเรียนในนามของชาวคลองด่านยื่นต่อนายกรัฐมนตรี โดยกำหนดให้เป็น “วันอังคาร” เพราะแกนนำชาวบ้านรู้ว่าเป็นวันประชุมคณะรัฐมนตรี ตามปกติในวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๔๒ หลังจากประชุมชาวบ้านที่โรงจั่วประมาณ ๑๐ กว่าวัน มีการระดมเงินทุนด้วยได้มาประมาณ ๒ แสนบาทเป็นการลงขันกัน “ระดับเก่าแก่ให้มาากหน่อย บางคนที่มาประชุมไม่ได้ออกเลยก็มี”

เมื่อถึงกำหนดวันยื่นหนังสือจึงมีการออกใบปลิว มีการเอารถติดโมโครโฟนไปประกาศและวิธีที่มีผลมากที่สุดคือการพูดปากต่อปาก แกนนำชาวบ้านเองก็ไม่แน่ใจและวิตกว่าจะมีชาวบ้านไปด้วยสักแค่ไหน พอถึงวันนัดไปยื่นหนังสือมีชาวบ้านออกมาจากบ้านจะไปด้วยหลายคนมากต้องเช่ารถไปถึง ๑๐ กว่าคัน

คันหนึ่งเต็มก็ไปอีกคันจัดหากันตอนนั้นเพราะคิดไม่ถึง ทุกคนออกจากบ้านมาเพราะรู้ว่าจะเดือดร้อนจากผลกระทบของการมีโรงบำบัดน้ำเสีย ซึ่งแสดงว่า “ชาวสาร” จากกลุ่มแกนนำได้ไปถึงชาวบ้านอย่างกว้างขวางและมีความหมายต่อการรับรู้เรื่องโครงการด้วย ดังที่กล่าวไปแล้วว่า “คลองด่าน” มีความเป็นเมืองสูงจึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่คนจะออกมารวมกันเช่นนี้ วันนั้นจึงมีชาวบ้านรวมกว่า ๒,๐๐๐ คน

สร้างอำนาจจากข้อมูลชาวสาร

การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการในกรณี “คลองด่าน” ชาวบ้านได้ยกระดับการเคลื่อนไหวจากรฐานของอารมณ์ความรู้สึกไปสู่การใช้หลักการและเหตุผล กิจกรรมการเคลื่อนไหวของชาวบ้านได้สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการสืบค้นข้อมูลชาวสารและใช้ข้อมูลชาวสารเหล่านั้นไปอย่างมีความหมาย จนแกนนำชาวบ้านได้ประกาศเป็นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวที่เป็นการต่อสู้ด้วยชาวสาร แกนนำชาวบ้านจึงเป็นผู้ผลิตชาวสารและอยู่ในฐานะผู้นำเสนอชาวสารที่ชาวบ้านต้องการให้รู้แก่สาธารณะ ดังจะเห็นได้ว่าชาวบ้านสามารถนำเสนอข้อคัดค้านที่ชัดเจนในประเด็นต่างๆแก่สาธารณะ ซึ่งประเด็นเหล่านี้ได้นำไปสู่การตอบสนองจากคนกลุ่มต่างๆสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องและมีบทบาทกับกรณี “คลองด่าน” ได้อย่างกว้างขวางหลายๆกลุ่ม อาจกล่าวได้ว่า แกนนำชาวบ้านมีทักษะในการใช้แหล่งความรู้ประเภทเอกสารหนังสือสูงมากๆ ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจากแกนนำชาวบ้านในกรณีอื่นๆที่มักจะมีข้อจำกัดในเรื่องทักษะการใช้ตัวหนังสือเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ทำให้ต้องมี “คนกลาง” เข้ามาช่วยเหลือมาก

ดังนั้น แกนนำชาวบ้านคลองด่าน จะร่างหนังสือร้องเรียนเอง อ่านเอกสารที่เป็นหนังสือราชการ เอกสารงานวิจัย รวมทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลทางเทคนิคที่เป็นเรื่องการออกแบบทางวิศวกรรมได้ด้วย ทั้งนี้โดยผ่านความพยายามที่จะเรียนรู้ด้วยวิธีการของตัวเอง

“ตอนนั้นได้เริ่มศึกษาแล้ว จากหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันก่อน เอาบทความ ดร.เกษมสันต์ สุวรรณรัตน์ ที่ปรึกษากรุงเทพมหานครด้านสิ่งแวดล้อม พูดถึงเทคโนโลยีใหม่ในกระบวนการบำบัดน้ำเสีย จะต้องเป็นระบบบำบัดขนาดเล็กจึงประหยัดค้ำค่าและปลอดภัย” ในช่วงที่ชาวบ้านหาข้อมูลโดยสอบถามจากหน่วยงานรัฐนั้นก็สืบหาข้อมูลจากช่องทางอื่นอีกด้วย โดยเฉพาะ “ข่าว” เกี่ยวกับโครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียที่คลองด่านและเผยแพร่ทางสิ่งพิมพ์ ขณะนั้นเป็นจังหวะเดียวกับที่หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ได้นำเสนอข่าว “คลองด่าน” เป็นข่าวใหญ่ขึ้นหน้าหนึ่งมาได้ช่วงหนึ่งแล้วพอดี เป็นการนำเสนอในลักษณะ “ข่าวเจาะ” ที่ให้ข้อมูลเชิงลึก โดยเริ่มจากการเปิดประเด็นการซื้อที่ดินที่ใช้เป็นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสียในเขตคลองด่านและขยายประเด็นไปสู่การตรวจสอบการดำเนินโครงการฯทั้งโครงการ

เอกสารและหนังสือที่แกนนำชาวบ้านจัดทำขึ้นในวาระต่างๆ ได้แสดงถึงความสามารถของแกนนำในการใช้เหตุผลผ่านตัวหนังสือ เช่น หนังสือร้องเรียนฉบับที่ยื่นต่อนายกรัฐมนตรีเป็นฉบับแรก

นั้นเป็นหนังสือที่แกนนำชาวบ้านร่วมกันร่างขึ้น เขียนในแบบฟอร์มของจดหมายที่เป็นทางการ หัวจดหมายใส่ที่อยู่ของบุคคลที่เป็นผู้ลงชื่อท้ายหนังสือในฐานะตัวแทนของผู้ร้องเรียน เนื้อหาในหนังสือระบุข้อเรียกร้องของชาวบ้านเป็นข้อๆไว้ ๓ ข้อ พร้อมด้วยเหตุผลประกอบอีก ๔ ประการ ใช้สำนวนภาษาเป็นทางการ มีทั้งศัพท์เฉพาะแบบคำว่าความโปร่งใส ตัวเลขบอกจำนวนและวงเงินงบประมาณ ระบุข้อกฎหมายมาตราต่างๆของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันที่ประกาศใช้ก่อนหน้านั้นเพียงปีเศษ และยกมติดคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการอนุมัติโครงการก่อสร้างฯ อ้างอิงตัวบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและอ้างอิงโครงการโรงบำบัดน้ำเสียอื่นๆที่มีปัญหาในการดำเนินการ ดึงเอกสารแนบท้ายของหนังสือร้องเรียนฉบับนี้ระบุถึงโครงการบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ตามโครงการของกรุงเทพมหานครที่ต้องยกเลิกไปถึง ๖ โครงการจากทั้งหมด ๙ โครงการเพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนว่าการสร้างโรงบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่เป็นวิธีการที่ไม่เหมาะสม หนังสือฉบับนี้ยังได้แสดงให้เห็นว่าแกนนำชาวบ้านมีการอ้างเหตุผลและข้อมูลในรายละเอียดมาสนับสนุนข้อเรียกร้องของชาวบ้าน เช่น การยกประเด็นสภาพที่ดินที่เป็นที่ดินอ่อนมีการทรุดตัว น้ำทะเลกัดเซาะซึ่งเป็นความรู้จากประสบการณ์ของคนพื้นที่และเรื่องการออกแบบโครงการฯที่เดิมมีการสร้างโรงบำบัดน้ำเสีย ๒ แห่งทางฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกฝั่งละหนึ่งแห่งแต่มีการเปลี่ยนมาสร้างที่คลองด่านเพียงแห่งเดียวซึ่งเป็นความรู้จากการสืบค้น (อ่านฉบับเต็มในภาคผนวก)

แกนนำชาวบ้านยังได้จัดทำเอกสารหนังสือนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับโครงการตามที่ได้ผ่านความพยายามสืบค้นมานั้นแก่สาธารณะทุกระดับ ผลงานที่จัดทำโดดเด่นเป็นเอกสารและหนังสือที่รวบรวมข้อเท็จจริงของเหตุการณ์และมีการวิเคราะห์ด้วยได้ใช้แหล่งข้อมูลจากเอกสารของทางราชการที่เกิดขึ้นในโครงการเป็นจำนวนมาก เป็นเอกสารจำพวกมติดคณะรัฐมนตรี มติคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ หนังสือโต้ตอบกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ การจัดทำเป็นเอกสารหนังสือเช่นนี้จัดเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่จะนำความจริงเกี่ยวกับโครงการก่อสร้างฯไปตีแผ่ให้ปรากฏในสังคม เมื่อความจริงปรากฏใครก็ปฏิเสธไม่ได้ รัฐบาลก็จะทำเป็นไม่รู้ไม่ได้ด้วยเช่นกัน ข้อมูลจำนวนมากที่อ้างถึงที่มาได้นี้ได้รวบรวมเป็นเอกสารสำคัญหลายชิ้น ได้แก่ “เสียงจากชาวบ้านคลองด่าน ในโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียจังหวัดสมุทรปราการ” เป็นเอกสารเย็บเล่มที่ต่อมาได้พัฒนาเป็นหนังสือเล่มจัดพิมพ์แจกจ่ายและระบุราคาจำหน่ายในชื่อ “บ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน โครงการผลาญชาติ” โดยเป็นการจัดทำข้อมูลในนามของกลุ่มพิทักษ์รักษาท้องถิ่นคลองด่านร่วมกับกลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม ทีมข่าวพิเศษหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนสนับสนุนการจัดพิมพ์โดยมูลนิธิเอเซีย

การเข้าถึงข้อมูลของชาวบ้านเกิดขึ้นจากการเชื่อมประสานกับองค์กรเครือข่าย สื่อมวลชน และกลุ่มที่มีพื้นที่ทางการเมืองเฉพาะของตัวเองกลุ่มต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงการตามประเด็นข้อคัดค้านและสถานะบทบาท เช่น วุฒิสภา สมาคมวิชาชีพทางกฎหมาย สมาคมวิชาชีพวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ปกติชาวบ้านสามัญจะมีข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับโครงการของรัฐ

เนื่องจากหน่วยงานรัฐจะปฏิเสธที่จะให้ข้อมูลด้วยข้ออ้างที่ว่าชาวบ้านไม่จำเป็นต้องรู้จนถึงไม่มีสิทธิที่จะรู้ รวมทั้งการขอข้อมูลก็มีขั้นตอนที่ยุ่งยาก การหาข้อมูลในนามของชาวบ้านสามัญคนหนึ่งจากหน่วยราชการจึงเป็นเรื่องที่แทบจะเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติแม้ว่ากฎหมายจะเปิดช่องไว้ก็ตาม ข้อมูลที่ได้ก็จะเป็นข้อมูลจำพวกที่หน่วยงานรัฐจัดเตรียมไว้ให้เป็นข้อมูลในเชิงประชาสัมพันธ์เป็นส่วนใหญ่

แต่แก่นนำชาวบ้านคลองด่านสามารถเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการ โดยเฉพาะที่ปรากฏในเอกสารของทางราชการ เนื่องจากเป็นโครงการที่รัฐเป็นเจ้าของและดำเนินการมาแต่แรก เอกสารเหล่านี้จึงถูกจัดเก็บไว้โดยหน่วยงานรัฐผู้ดำเนินโครงการโดยตรงและถูกจัดเก็บไว้ในแหล่งจัดเก็บอื่นตามที่กฎหมายกำหนดไปพร้อมกันด้วย ชาวบ้านจะต้องเริ่มต้นด้วยการรู้ว่ามีหน่วยงานใดเกี่ยวข้องและข้อมูลต่างๆถูกจัดเก็บไว้ที่ใดบ้าง สถานที่ใดบ้างที่กฎหมายกำหนดให้เป็นที่จัดเก็บเพื่อการเผยแพร่แก่สาธารณะ ซึ่งในส่วนที่จัดเก็บเพื่อการเผยแพร่แก่สาธารณะชาวบ้านสามารถเข้าไปเอาข้อมูลได้ด้วยตัวเองโดยตรง ส่วนสถานที่ที่ไม่สามารถเข้าไปเอาได้ ก็จำเป็นต้องผ่านคนอื่นๆที่เข้าถึงข้อมูลนั้นๆในแหล่งเก็บข้อมูลนั้นได้มากกว่า รวมถึงข้อมูลจากแหล่งข่าววงในที่มีเจ้าหน้าที่รัฐบางคนรวมอยู่ด้วย

ในกรณี “คลองด่าน” ด้วยการประสานเป็นเครือข่ายกับองค์กร/หน่วยงานอื่นๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องและมีบทบาทต่อโครงการ ทำให้แก่นนำชาวบ้านสามารถเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการได้อย่างมาก การประสานกับสื่อมวลชนที่มีจุดยืนตรวจสอบการดำเนินโครงการ ด้วยฐานะของการเป็นสื่อมวลชนสามารถเข้าไปเอาข้อมูลจากหน่วยงานรัฐได้มากกว่าทั้งโดยการสัมภาษณ์และขุดเอกสาร สื่อมวลชนสามารถหาข้อมูลจากแหล่งข่าวเฉพาะของตัวเองที่มีสายใยต่อกันมาก่อนและยังดำเนินอยู่หรือใช้ช่องทางของกฎหมายว่าด้วยสิทธิการรับรู้ข่าวสารเข้าถึงข้อมูลได้ วุฒิสภาเมื่อรับเรื่องร้องเรียนจากชาวบ้าน มีสิทธิที่จะเรียกบุคคลทุกระดับ เอกสารจากหน่วยงานรัฐมาสอบถามข้อเท็จจริงได้ ช่องทางวุฒิสภาได้ช่วยให้ชาวบ้านและสื่อมวลชนเองมีข้อมูลเกี่ยวกับโครงการอย่างครบถ้วนทีเดียว ซึ่งช่วยให้การเปิดประเด็นข้อคัดค้านของชาวบ้านถูกชี้ชัดและสนับสนุนด้วยข้อเท็จจริงที่เป็นเหตุผลอย่างมาก ในทางกลับกันการนำเสนอประเด็นข้อคัดค้านของชาวบ้านในเบื้องต้นก็มีส่วนอย่างมากในการช่วยให้วุฒิสภาเรียกข้อมูลได้อย่างตรงประเด็น ความรู้เรื่องระบบบำบัดน้ำเสียถูกอธิบายถึงความเหมาะสมหรือไม่จากการแสดงความเห็นของกลุ่มวิศวกรสิ่งแวดล้อมเป็นผู้แจ่มแจ้งในทางเทคนิค นำแบบที่ออกแบบไว้มาเผยแพร่ ทำให้ชาวบ้านเข้าถึงข้อมูลส่วนของเทคนิคได้และสามารถทำความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ในส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชนได้ช่วยให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเจ้าของเงินกู้ต่างประเทศ ทำให้สามารถใช้ช่องทางนี้ร้องเรียนเอดีบีทำการตรวจสอบ เพราะชาวบ้านรู้ว่าในฐานะผู้จะได้รับผลกระทบสามารถร้องเรียนผ่านช่องทางนี้ได้

เพราะฉะนั้น การเข้าถึงข้อมูลสำคัญในโครงการฯ มีความจำเป็นอย่างมากที่ชาวบ้านจะต้องเข้าไปถึงและสามารถนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวที่สร้างอำนาจต่อรองจากการเป็น “ผู้รู้” ไม่ใช่ชาวบ้านที่ไม่รู้เรื่องที่รัฐมักอ้างความไม่รู้จึงไม่ให้นำมีส่วนร่วมหรือหลีกเลี่ยงการตอบสนองต่อข้อเรียกร้องได้

ผลจากการสืบค้นที่เข้าถึงข้อมูลสำคัญนี้ได้ทำให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองมากขึ้น คณะกรรมการที่ตั้งขึ้นจากรัฐบาลชุดพ.ต.ท.ทักษิณเพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบโครงการก่อสร้างฯนี้ได้ใช้ข้อมูลจากที่ชาวบ้านสืบค้นมาเป็นแนวทางที่นำไปสู่การตรวจสอบในรายละเอียดด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการ “ยอมรับ” ความถูกต้องของข้อมูลที่ชาวบ้านนำเสนอ ซึ่งความถูกต้องของข้อมูลนี้เป็นผลจากการเข้าถึงข้อมูลจาก “ต้นแหล่ง/ต้นฉบับ” นั่นเอง

ทั้งนี้ การเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับโครงการฯ ชาวบ้านสามารถใช้ช่องทางของกฎหมายที่กำหนดไว้เป็นระเบียบปฏิบัติต่างๆ ดังเช่น มีกฎระเบียบของสำนักนายกรัฐมนตรีในเรื่องการประมวลเกี่ยวกับโครงการใหญ่ของรัฐ ซึ่งผู้สนใจทั่วไปสามารถจะร้องขอได้ กฎระเบียบดังกล่าวนี้เป็นระบบกลางที่ใช้ในการแจ้งเหมา/ประมวลของหน่วยงานราชการทั่วไปภายใต้พระราชบัญญัติว่าด้วยการพัสดุ พ.ศ.๒๕๓๕ ชาวบ้านจึงสามารถขอระเบียบนี้ได้จากหน่วยงานที่ให้สัมปทานหรือออกใบอนุญาตโดยการขอโดยตรงภายใน ๓๐ วัน หากเลยจากนี้ก็ยังสามารถหาข้อมูลได้อีก เพราะตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี หน่วยงานราชการที่จะเปิดให้มีการประมวลแจ้งเหมาจะต้องส่งข้อมูลเกี่ยวกับการเปิดประมวลแจ้งเหมาไปยังศูนย์รวบรวมข่าวการประกวดราคาของราชการ สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์ ภายใน ๗ วัน ก่อนจะเปิดให้มีการประกวดราคา ซึ่งศูนย์นี้จะประกาศผ่านวิทยุและจัดพิมพ์ประกาศนี้ในเอกสารข่าวของกรมประชาสัมพันธ์ ในกรณี “คลองด่าน” ได้มีการประกาศในหนังสือพิมพ์ทั้งไทยและอังกฤษเป็นเวลา ๓ วัน กรมควบคุมมลพิษได้แจ้งเกี่ยวกับการประมวลไปยังบริษัทที่อยู่ในบัญชีรายชื่อของกรมควบคุมมลพิษด้วย แต่ข้อมูลข่าวดังกล่าวชาวบ้านคลองด่านไม่ได้รับทราบ อบต.คลองด่านได้รับทราบหลังจากที่ได้มีการอนุมัติการประมวลแจ้งเหมาไปแล้ว

นอกจากนั้น ยังสามารถหาข้อมูลเกี่ยวกับผู้ได้รับสัมปทานและการตัดสินใจเกี่ยวกับใบอนุญาตได้ โดยผู้ที่ต้องการข้อมูลจะต้องจัดทำหนังสือร้องขออย่างเป็นทางการ ระบุชื่อหน่วยงานและวัตถุประสงค์ จากนั้นกรมควบคุมมลพิษจะพิจารณาว่าสามารถที่จะให้ข้อมูลได้หรือไม่มากนักน้อยเพียงใด ซึ่งเป็นไปตามการพิจารณาของหน่วยงาน ขณะเดียวกันก็มีระเบียบว่าด้วยงานสารบรรณเกี่ยวกับการประมวลว่าแจ้งกำหนดให้เก็บข้อมูลไว้ที่ศูนย์รวบรวมข่าวราชการกรมประชาสัมพันธ์ และยังสามารถหาได้จากหอจดหมายเหตุภายในหอสมุดแห่งชาติ รวมทั้งมีที่กรมควบคุมมลพิษที่เป็นหน่วยงานผู้ดำเนินโครงการ

ดังนั้น หากพิจารณาจากระเบียบกฎหมายจะพบว่า รัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๔๐ มาตรา๔๐ กำหนดไว้ชัดว่า ชุมชนสามารถเข้าถึงข้อมูลต่างๆของหน่วยงานรัฐ ซึ่งหมายความว่า โดยหลักการชุมชนมีความชอบธรรมในการเข้าถึงข้อมูลในด้านการประมวลหรืออนุมัติโครงการต่างๆ แต่ในทางปฏิบัติหน่วยงานต่างๆไม่มีระบบ กลไกหรือกระบวนการปฏิบัติอย่างเป็นระบบที่จะรายงานและตอบคำถามกับชุมชน ชาวบ้านคลองด่านจึงต้องใช้ช่องทางอื่นๆเพื่อเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับโครงการฯ โดยเฉพาะช่องทางที่ผ่านการเรียกข้อมูลของหน่วยงานตรวจสอบและการสืบค้นของสื่อมวลชน ซึ่งทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้มากกว่าอาศัยช่องทางที่รัฐเปิดไว้เป็นระเบียบที่ชาวบ้านสามัญปฏิบัติได้ยาก

การเคลื่อนไหวตาม “ครรลอง” และ “การใช้มาตรการกดดัน”

เมื่อรัฐกำหนดให้ใช้พื้นที่ในเขตตำบลคลองด่านเป็นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสียตามมติคณะรัฐมนตรีและยืนยันที่จะสร้างให้เสร็จและไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ โดยอ้างสัญญาที่ทำกับบริษัทผู้รับเหมา โครงการก่อสร้างนี้จึงเป็นโครงการที่ได้รับการรองรับจากกฎหมาย การปฏิเสธสิ่งที่รัฐกำหนดไปแล้วอย่างถูกกฎหมายของชาวบ้านคลองด่าน จึงเป็นการต่อแย้งต่อกฎหมายและการตัดสินใจของรัฐที่ชาวบ้านผู้จะได้รับผลกระทบเห็นว่าไม่ถูกต้อง แต่สิทธิการต่อแย้งต่อกฎหมายไม่ใช่สิทธิที่ได้รับการรับรองตามกฎหมายไทย ถึงที่สุดแล้วการเคลื่อนไหวของผู้คัดค้านก็จะถูกจำกัดไว้ในกรอบของกฎหมาย

แกนนำชาวบ้านได้แสดงจุดยืนการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการฯไว้ในที่ต่างๆ อย่างชัดเจนว่า “เราจะสู้ตามครรลอง สู้ตามระบบที่มันมี” เป็นการใช้สิทธิต่อสู้ตามกฎหมาย ใช้ช่องทางที่เป็นกลไกรัฐ ใช้หน่วยงานตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลตามนโยบายรัฐบาล ใช้กลไกทางสังคมใหม่ๆ ที่เป็นผลจากการปฏิรูปการเมืองและใช้บทบาทของสื่อมวลชน เป็นการเข้าทางช่องทางทั้งหมดที่เปิดให้ การเคลื่อนไหวของชาวคลองด่านจึงปรากฏว่ามี การยื่นหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานรัฐที่ดำเนินการ ร้องเรียนต่อผู้มีอำนาจตัดสินใจและผู้รับผิดชอบ ที่สำคัญมีการฟ้องร้องต่อสาธารณะทุกระดับ การเคลื่อนไหวตาม “ครรลอง” นี้จึงเป็นแนวทางการสู้ของชาวบ้านที่ตั้งอยู่บนฐานของ “การใช้เหตุผล ด้วยหลักฐานเอกสาร” ไม่ใช่เป็นเพียงการใช้อารมณ์ความรู้สึกและสามัญสำนึกเท่านั้น การเคลื่อนไหวตาม “ครรลอง” นี้ เป็นสัญลักษณ์ของ “การรัฐสิทธิ” ที่จะเรียกร้องตามกลไกทางสังคมที่มีอยู่ ขณะเดียวกันยังหมายถึงว่าชาวบ้านยังมีความไว้วางใจต่อกลไกทางสังคมที่มีอยู่ด้วยไม่มากนักน้อย เพราะความไว้วางใจเป็นพื้นฐานสำคัญของการใช้กลไกการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เป็นกลไกที่มีอยู่เหล่านั้น เป็นการใช้ช่องทางของระบบการเมืองใหม่หลังการปฏิรูปการเมืองที่กำหนดให้มีระบบถ่วงดุลอำนาจของกลุ่มอำนาจในสังคมและเน้นการระดมการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของทุกภาคส่วนในสังคมมาจัดการปัญหาสาธารณะร่วมกัน ความคิดเรื่อง “ครรลอง” จึงมีฐานรองรับความเป็นไปได้จาก “การเป็นผู้รู้ข่าวสารของชาวบ้าน” ในข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการอย่างมีความหมายในแง่มุมต่างๆ และจากเงื่อนไขทางสังคมโดยเฉพาะระบบการเมืองที่อยู่ในช่วงเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ

แต่การยื่นหนังสือร้องเรียนของชาวบ้านต่อหน่วยงาน/องค์กรต่างๆ นั้นมีระดับความคาดหวังผลที่แตกต่างกันไป การยื่นเรื่องต่อ สว. และ สส. ซึ่งถูกจัดเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ แม้จะได้รับการตอบสนองต่อข้อคัดค้านจนเป็นที่น่าพอใจของชาวบ้านโดยเฉพาะ สว. ที่ถูกมองว่าเป็นที่พึ่งได้ การยื่นเรื่องร้องเรียนต่อเอตปี้ เพื่อให้มีการตรวจสอบ อย่างไรก็ตาม กลุ่มเหล่านี้ต่างก็ไม่สามารถสั่งให้หยุดโครงการก่อสร้างฯ ได้ แต่การร้องเรียนเหล่านี้ก็ให้ผลดีต่อการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในด้านการรับรองการเคลื่อนไหวตามข้อคัดค้านของชาวบ้านซึ่งได้เป็นการเสริมความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เคลื่อนไหวด้วย เพราะเท่ากับ “เป็นการรับรองว่าสิ่งที่ชาวบ้านพูดนี่จริง ชาวบ้านไม่ได้โกหก” แกนนำชาวบ้านถือว่าผลตอบสนองที่กลุ่มองค์กรที่ได้ไปร้องเรียนเหล่านั้นแสดงออกมาได้เป็นการตรวจสอบสิ่งที่ชาวบ้านคิด

และเป็นการแสวงหาความชอบธรรมจากสาธารณะ

ดังนั้นการยื่นหนังสือร้องเรียนจึงมีอีกส่วนหนึ่งที่มุ่งไปยังผู้รับผิดชอบโดยตรง ซึ่งก็คือกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ และ นายกรัฐมนตรี เป็นผู้รับผิดชอบสูงสุด แกนนนำชาวบ้านไม่ได้มองว่าหน่วยงานรัฐที่ดำเนินโครงการเป็น “คู่กรณี” พวกเขานิยาม “คู่กรณี” ว่าเป็นการทะเลาะกันของคนสองคน แต่ความขัดแย้งในกรณี “คลองตัน” นี้ไม่ใช่เรื่องทะเลาะกัน นายกรัฐมนตรีและหน่วยงานรัฐมี “หน้าที่” โดยตรงที่จะต้องรับผิดชอบ แนวทางการเคลื่อนไหวด้วยการยื่นหนังสือเรียกร้องของชาวบ้านในช่วงหลังจึงปรากฏว่ามีการปฏิบัติไปตามแนวทาง ๒ แนวทาง กล่าวคือ การยื่นหนังสือร้องเรียนแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับอย่างกว้างขวางกับการยื่นหนังสือร้องเรียนที่มุ่งเน้นเฉพาะผู้รับผิดชอบโดยตรง แต่การร้องเรียนทั้งสองแนวทางต่างก็ใช้ข้อคัดค้านโครงการในประเด็นเดียวกันและเหตุผลเดียวกัน

แกนนำชาวบ้านได้เคลื่อนไหวด้วยการร้องเรียนอย่างต่อเนื่องรวมทั้งการฟ้องร้องต่อสาธารณะเรื่อยมาด้วยข้อเรียกร้องขอให้หยุดก่อสร้างไว้ก่อน แต่เป็นข้อเท็จจริงว่าขณะที่ร้องเรียนนั้นการก่อสร้างก็ดำเนินต่อไปอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน แกนนนำชาวบ้านถือว่า “การหยุดก่อสร้างไว้ก่อน” เป็นเป้าหมายสำคัญของการเคลื่อนไหว เพราะหากการก่อสร้างดำเนินต่อไปจนแล้วเสร็จการมีส่วนร่วมจัดการปัญหาก็จะเป็นไปได้ยากขึ้น การผลักดันให้เกิดการชะลอโครงการได้เกิดขึ้นครั้งหนึ่ง เมื่อชาวบ้านใช้มาตรการชุมนุมหน้าไซต์งานก่อสร้างเป็นการชุมนุมกันโดยสงบ เป็นผลให้รมช.พรเทพ เตชะไพบูลย์ ต้องสั่งการให้มีการชะลอการก่อสร้างเป็นเวลา ๗ วัน ครั้งนั้นเป็นการชุมนุมกันแบบต่อต้านเป็นครั้งแรกทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ปกครองในพื้นที่ทั้งตำรวจและจังหวัดเกรงว่าจะเกิดความรุนแรง จึงเสนอความเห็นไปยังกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯเห็นด้วยตามข้อเรียกร้องของชาวบ้านชาวบ้านจึงสลายตัวไป เมื่อพันกำหนดชะลอโครงการก็ยังคงมีการก่อสร้างกันต่อไปอีก โดยหน่วยงานรัฐอ้างว่าติดข้อสัญญากับบริษัทผู้รับเหมาไม่มีอำนาจสั่งการให้หยุดก่อสร้างได้ การเคลื่อนไหวแต่ละครั้งได้ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะเคลื่อนไหวอย่างไรต่อไปด้วย

อย่างไรก็ตาม トラบไคที่การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ ข้อคัดค้านของชาวบ้านจะยังคงได้รับการพิจารณาอย่างมีความหมายมากกว่า แกนนนำชาวบ้านส่วนหนึ่งเชื่อว่า ชาวบ้านก็จะยังมีความหมายที่รัฐจะต้องให้ความสนใจมาคุยด้วย ถ้าก่อสร้างได้เรื่อยๆชาวบ้านก็จะไม่มีความหมาย ดังนั้นแกนนำชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงกำหนดมาตรการ “กอดตัน” ขึ้นเพื่อเป็นการสร้างอำนาจต่อรองให้รัฐต้องใส่ใจกับข้อเรียกร้องของชาวบ้าน โดยใช้วิธีการ “ปิดล้อมบ่อดันท่อ” ทำให้การก่อสร้างในส่วนของการวางท่อไม่สามารถทำให้แล้วเสร็จได้ เป็นการปิดล้อมบ่อดันท่อในช่วงที่ผ่านตัวตลาดคลองตัน ซึ่งผู้รับเหมาเว้นไว้และได้สร้างบ่อดันท่อไว้ที่หัวท้ายของช่วงผ่านตัวตลาดคลองตัน การปิดล้อมบ่อดันนี้เป็นการขัดขวางไม่ให้การก่อสร้างดำเนินการต่อไปได้ เมื่อมีการปิดล้อมฝ่ายบริษัทผู้รับเหมาก็ได้เว้นการก่อสร้างตรงนี้ไว้ยาวนาน และดำเนินการก่อสร้างในส่วนอื่นๆได้ตามปกติรวมทั้งตัวระบบบำบัดซึ่งเป็นเขตก่อสร้างที่เป็นที่เฉพาะชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปโดยพลการได้ ขณะที่บ่อดันท่อเป็นการก่อสร้างในที่สาธารณะริมถนนที่มีการสัญจรชาวบ้านจึงสามารถเข้าถึงได้

การเลือกที่จะปิดล้อมบ่อตันท่อหัวท้ายในช่วงที่จะผ่านตัวตลาดคลองด่านนี้ แกนนนำชาวบ้าน ได้ให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ไว้ด้วย การปิดล้อมบ่อตันท่อ จึงเป็นการบอกแก่สาธารณะว่า “คนคลองด่านไม่เอาบ่อ” มีการปักธงสีแดงโดยล้อมด้วย “ธงแดง” ก็คือ “ให้หยุด” ชาวบ้านไม่ยอมให้มีการก่อสร้าง

การเลือกที่จะไปปิดล้อมบ่อตันนี้ มีที่มาที่สะท้อนให้เห็นวิถีคิดและอารมณ์ความรู้สึกของชาวบ้านที่ผ่านห้วงเวลาของการเคลื่อนไหวมา “เรานั่งคุยกัน เฮ้ยมันต่อท่อได้จะเป็นยังไง ก็ฉิบหาย ใ้บ่อนี้มันเป็นกระเพาะ แล้วมันถ่ายออกตูดลงทะเลบ้านเรา ยังต้องไม่ให้มันยังลำไส้ต่อกัน ต้องไปล้อมรั้ว ทำแบบค่ายบางระจัน ทำเป็นค่ายคลองด่านกันเลย” ตอนนั้นหนังบางระจันกำลังดัง วิธีการล้อมรั้วตั้งค่ายสู้จึงถูกนำเสนอจากชาวบ้านในวงสนทนา “ตอนที่คุยกันแค่ ๔-๕ คน บอกทำไหวไปทำกันเลย แล้วก็ไปบอกชาวบ้านด้วย คนนั้นมีไม้ คนนี้มีลวด สามชั่วโมงก็ล้อมเสร็จสองบ่อ เป็นไม้ไผ่ที่ชาวบ้านใช้ปักหอย” แกนนนำชาวบ้านกลุ่มนี้เชื่อว่า การล้อมรั้วบ่อตันท่อที่ชาวบ้านช่วยกันทำนี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านเมื่อถึงเวลาต้องเอาจริงก็ทำได้ รัฐอย่ามาประเมินชาวบ้านต่ำและมักคิดว่าชาวบ้านจะรวมตัวกันไม่ได้เพราะที่คลองด่านมีลักษณะเป็นเมืองที่มักจะต่างคนต่างอยู่ การล้อมรั้วได้อย่างรวดเร็วจึงเป็นการพิสูจน์ว่าถึงเวลาเอาจริงชาวบ้านก็รวมตัวกันได้

การใช้มาตรการกีดกันนี้เป็นแนวทางของแกนนนำชาวบ้านส่วนหนึ่ง แต่ก็ยังมีแกนนนำชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้มาตรการเช่นนี้ แกนนนำชาวบ้านส่วนที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้มาตรการกีดกันจะยืนยันข้อเรียกร้องที่จะให้ “ชะลอการก่อสร้างที่โรงบำบัด” ส่วนต่อก็สร้างต่อไปได้ และมองวิธีการใช้การกีดกันเป็นมาตรการแบบเอ็นจีโอชอบใช้ ซึ่งอาจทำให้เกิดความรุนแรงได้ง่าย ทั้งนี้แกนนนำส่วนนี้มีทัศนคติต่อเอ็นจีโอในทางลบ ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการเข้าไปร่วมกับองค์กรเครือข่ายแสดงความไม่เห็นด้วยกับบทบาทของเอตบี ในครั้งที่มีการประชุมใหญ่ของเอตบีที่เชียงใหม่ แกนนนำชาวบ้านกลุ่มนี้จึงจำกัดบทบาทการเคลื่อนไหวไว้ที่ฐานะการเป็นชาวบ้าน ขณะที่แกนนนำชาวบ้านกลุ่มที่ใช้มาตรการกีดกันด้วยนั้นจะมีการเคลื่อนไหวที่ผ่านบทบาทของชาวบ้านเองและบทบาทที่ร่วมกับเครือข่ายต่างๆมากกว่าอย่างเห็นได้ชัดด้วย

ดังนั้น การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการฯ จึงดำเนินการด้วยแนวทางที่มากกว่าหนึ่งและด้วยกลุ่มของแกนนนำชาวบ้านที่มากกว่าหนึ่งด้วย ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามีการจัดการความขัดแย้งในหมู่ชาวบ้านเองด้วย การจัดการความขัดแย้งนี้ตั้งอยู่บนฐานของการมีจุดร่วม คือ ไม่ว่าจะเคลื่อนไหวในแนวทางใดต่างก็มีเป้าหมายของการคัดค้านเหมือนกัน นั่นคือ แกนนนำชาวบ้านต่างมีจุดยืนที่จะปกป้องถิ่นฐานบ้านเกิดและแหล่งทำมาหากิน รวมทั้งการมีบทบาทที่แสดงถึงการมีสำนึกต่อการปกป้องผลประโยชน์ของชาติที่สาธารณะรับรู้ผ่านประเด็นของการจับทุจริตในโครงการ กรณี “คลองด่าน” ได้แสดงให้เห็นว่ามีความขัดแย้งกันในเรื่องแนวทางแต่มีจุดยืนร่วมกัน การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นกลับมีลักษณะเสริมกันได้ อย่างเหมาะสมด้วย

การรวมตัวของชาวบ้านและบทบาทของแกนนำมีลักษณะเฉพาะต่างจากพื้นที่ในเขตชนบทมาก ชาวบ้านคลองด่านที่คัดค้านโครงการมีทั้ง “ทุน” จากการเป็นเมืองเศรษฐกิจดีผู้คนมีอาชีพและมีรายได้ และ “ความสามารถเพียงพอ” จากการมีระดับความรู้ขนาดที่จะร่วมแสดงความคิดเห็นหรือเรียกร้องผ่านช่องทางที่มีอยู่น้อยที่มักจะเป็นเรื่องของข้อมูลเชิงเหตุผลและการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรและการสื่อสารด้วยตัวหนังสือ แกนนำชาวบ้านที่คลองด่านเป็นผู้มีความรู้และความสามารถสูงจึงทำให้บทบาทของเอ็นจีโอมีไม่มากหรือถูกจำกัดไว้เพียง “การมีบทบาทร่วมกัน” เช่น ช่วยหาข้อมูลที่ชาวบ้านเข้าถึงได้ยาก การเคลื่อนไหวของชาวคลองด่านจึงมีภาพความโดดเด่นของแกนนำที่เป็นชาวบ้านคลองด่านเองมาโดยตลอด ไม่มีแกนนำที่เป็นคนกลางปรากฏแก่การรับรู้ของสาธารณะ ผลจากการที่ไม่มีภาพของแกนนำที่เป็นเอ็นจีโอ จึงทำให้ไม่มีภาพของการเคลื่อนไหวต่อต้านการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างเดียว แต่เป็นภาพของการเรียกร้องของผู้จะได้รับผลกระทบโดยตรง แม้เมื่อขยายประเด็นของการเคลื่อนไหวไปเป็นเรื่องผลประโยชน์ของชาติ “จับทุจริตโกงกิน” บทบาทเด่นที่ปรากฏแก่สาธารณะก็ยังคงเป็นแกนนำชาวบ้านกลุ่มเดิมอยู่ดี

บทบาทของสื่อมวลชนในกรณี “คลองด่าน”

ความเกี่ยวข้องของสื่อมวลชนในกรณี “คลองด่าน” ปรากฏจากการทำหน้าที่ใน ๒ บทบาท คือ การเป็น “ผู้เปิดประเด็น” ตรวจสอบการทุจริตและชี้ความผิดพลาดในการดำเนินการของรัฐ กับ การเป็น “ผู้กระจายข่าว” ไปสู่สาธารณะทั่วไปแบบเสนอข่าวตามกระแส การนำเสนอของสื่อมวลชนในสองบทบาท เช่นนี้ จัดเป็นการทำหน้าที่ปกติของสื่อมวลชนในสังคมเสรีประชาธิปไตยที่มีเศรษฐกิจแบบทุน ด้านหนึ่งสื่อมวลชนถูกเรียกร้องให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมที่สื่อมวลชนนั้นดำรงอยู่ ขณะที่อีกด้านหนึ่งสื่อมวลชนเป็นธุรกิจที่แสวงหากำไร “ข่าว” ที่ปรากฏในสื่อมวลชนจึงเกิดจากการนำเสนอไปตามจุดยืนแห่งตนและเหตุการณ์นั้นมีความเป็นข่าวที่ขายได้ การทำหน้าที่ตามบทบาททั้งสองอย่างจะถูกใช้เป็นทั้งจุดหมายและวิธีการในตัวเอง สื่อมวลชนในกรณี “คลองด่าน” ไม่ต้องเผชิญกับสภาวะของการต้องเลือกระหว่าง “สังคม” หรือ “กำไร” เพราะทั้งสองบทบาทนี้ถูกประสานกันจนเป็นผลประโยชน์ร่วมได้อย่างพอดี

หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน เป็นหนังสือพิมพ์ที่มีการนำเสนอข่าวกรณี “คลองด่าน” มากที่สุด และเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกที่นำเสนอเหตุการณ์นี้ในหน้าแรกเป็นข่าวใหญ่แบบ “เปิดประเด็น” นำเสนอเป็นข่าวเจาะที่ให้ข้อมูลเชิงลึก เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๑ พาดหัวว่า “๓ รัฐบาลรุมกินของเสีย งบบ่อบำบัดปากน้ำ ๒.๓ หมื่นล้านบาท” เพื่อมุ่งเปิดประเด็นตรวจสอบการทุจริตและชี้ความผิดพลาดในการดำเนินโครงการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของรัฐ โดยเริ่มต้นนำเสนอจากเรื่องการจัดซื้อที่ดินในเขตคลองด่านที่มีนักการเมืองเข้าไปพัวพันจนได้รับผลประโยชน์แก่พวกตน การนำเสนอเรื่องที่ดินนี้เป็นการแจกแจงถึงซอกนักรการเมืองที่เป็นเจ้าของที่ดินผู้ถือครองโฉนด ราคาที่ดินที่ซื้อขายกันแพงมาก มีที่ดินบางส่วนจมทะเลและเป็นที่สาธารณะแต่สามารถออกโฉนดเพื่อมาซื้อ-ขายกันได้ รวมทั้งการดำเนินการของข้าราชการระดับสูงที่เอื้อประโยชน์แก่นักการเมือง

มุมมองของนสพ.ผู้จัดการรายวันต่อการสร้างโรงบำบัดน้ำเสียที่ดำเนินการโดยกรมควบคุมมลพิษแสดงออกจากสำนวนที่เสนอในข่าว/บทความที่ว่า “สร้างใหม่ ใหญ่กว่าเดิม แพงเท่าตัว” สำนวนนี้เป็นเสมือนกรอบคิดในการนำเสนอข่าว มีผลให้ข้อเท็จจริงของเหตุการณ์จะถูกโยงเข้ามาสู่กรอบคิดนี้ ที่มาของกรอบคิดนี้เกิดขึ้นจากการประมวลข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการดำเนินการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียทั่วประเทศที่โอนจากกรมโยธาธิการกระทรวงมหาดไทยมาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมควบคุมมลพิษกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ใจความของสำนวนนี้ถูกมองว่าเป็นนโยบายของกรมควบคุมมลพิษ จากข้อเท็จจริงที่ว่ามักจะมีการยกเลิกโครงการก่อสร้างหรือระบบบำบัดที่มีอยู่เดิมเพื่อสร้างชิ้นใหม่โดยเลือกสร้างในแบบที่มีการนำน้ำเสียจำนวนมากมาบำบัดในที่เดียวกันเป็นระบบบำบัดรวม ซึ่งปกติจะมีขนาดใหญ่ ต้องใช้พื้นที่มาก ทำให้ต้องใช้งบประมาณสูงมากตามไปด้วย ความหมายโดยนัยจากใจความของสำนวนนี้ที่นสพ.ผู้จัดการรายวันเสนอก็คือ รัฐมีแนวคิดที่ผิดพลาดในการดำเนินโครงการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม การดำเนินการตามแนวคิดนี้ก่อให้เกิดการสูญเสีย

งบประมาณอย่างมากทั้งจากการออกแบบโครงการและการเข้ามาแสวงหาประโยชน์ อย่างไรก็ตาม ความผิดพลาดของรัฐในการดำเนินการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญถูกชี้ไปที่ การที่รัฐปล่อยให้เกิดการทุจริตเชิงนโยบายขึ้น ในกรณี “คลองด่าน” ก็คือ การที่รัฐมีการดำเนินโครงการในแต่ละขั้นตอนอย่างถูกกฎหมายนั้นกลับไปเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มผู้แสวงหาประโยชน์จากโครงการรัฐนี้ นสพ. ผู้จัดการรายวันจึงได้นำเสนอถึงสายสัมพันธ์ของกลุ่มนักการเมืองที่ร่วมรัฐบาลกับกลุ่มบริษัทรับเหมาที่ชนะการประมูลและความพยายามผลักดันโครงการจากข้าราชการประจำระดับสูงและรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้รับการอนุมัติเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี

ปกติ นสพ.ผู้จัดการรายวัน มีนโยบายการนำเสนอข่าวที่เน้นข่าวเศรษฐกิจ แต่เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการภายในองค์กรหลังจากเผชิญกับวิกฤติเศรษฐกิจในปี๒๕๔๐ มีผลให้มีการปรับแนวนโยบายการนำเสนอข่าวไปด้วย โดยเฉพาะการหันมาให้ความสำคัญกับปัญหาทางสังคมที่เชื่อมโยงกับปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างสำคัญ“มีการมองถึงปัญหารากเหง้าแห่งความฉิบหายของบ้านเมือง” ให้ความสำคัญกับประเด็นการตรวจสอบการทุจริตในระดับเป็นข่าวหน้าหนึ่งเทียบเท่าข่าวธุรกิจ ในขณะที่ไม่เพียงแต่นสพ.ผู้จัดการรายวันที่หันมาเปิดประเด็นการตรวจสอบการทุจริต แต่วิกฤติเศรษฐกิจได้ทำให้สังคมไทยตั้งคำถามกับความล้มเหลวทางเศรษฐกิจที่ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการขาดจริยธรรมธุรกิจ ประเด็นการตรวจสอบการทุจริตจึงเป็นประเด็นที่อยู่ในกระแสสังคม สื่อมวลชนฉบับอื่นก็ให้ความสนใจนำเสนอประเด็นการทุจริตด้วยเช่นกัน ดังนั้น การมุ่งเสนอข่าวกรณี “คลองด่าน” ของนสพ.ผู้จัดการรายวัน ได้สะท้อนลักษณะของการประสานประโยชน์ขององค์กรกับประโยชน์ของสาธารณะตามบทบาทของความเป็นสื่อมวลชนไปพร้อมกัน โดยมีทั้ง “ความตั้งใจ” และ “กระแสสังคม” รองรับอยู่ด้วย

นสพ.ผู้จัดการรายวันมีวิธีการทำข่าวและรูปแบบการนำเสนอในแบบฉบับของตนเอง เป็นการนำเสนอข่าวในแบบที่มี “ธงนำ” หรือ “ทำข่าวแบบฟันธง” เป็นการทำข่าวที่กองบรรณาธิการได้สืบค้นข้อเท็จจริงมาได้จำนวนหนึ่งที่เพียงพอจะทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงเหล่านั้น จนสามารถสรุปเป็นทิศทางของข่าวเรื่องนั้น เกิดเป็นสมมติฐานของข่าวจากการประเมินของกองบรรณาธิการ จากนั้นก็จะทำข่าวและนำเสนอข่าวไปตามสมมติฐานนี้ การเสนอข่าวกรณี “คลองด่าน” นสพ.ผู้จัดการรายวัน “ฟันธง” ไปก่อนแล้วจากการหาสืบหาข้อมูลมารวบรวมสามเดือนก่อนจะตีพิมพ์ว่า เป็นโครงการที่มีการทุจริตอย่างมหัศจรรย์ วันแรกที่ตีพิมพ์ข่าวนี้อาจพาดหัวข่าวด้วยประเด็นการทุจริต และข่าวที่ทำตามออกมาอย่างต่อเนื่องจะเป็นการนำเสนอข้อมูลในประเด็นต่างๆในรายละเอียดที่สนับสนุนข่าวที่นำเสนอไปในวันแรกนั้นดังนั้นจะพบว่าการนำเสนอข่าวของนสพ.ผู้จัดการรายวันในกรณี “คลองด่าน” ในช่วงสามเดือนแรกนับจากวันแรกที่ตีพิมพ์ข่าวนี้อาจมีเนื้อหาที่ครอบคลุมประเด็นต่างๆทั้งหมดของกรณี “คลองด่าน” ตามมุมมองของนสพ.ผู้จัดการรายวันที่ประเมินจากข้อมูล การสืบค้นของตน ข่าวและบทความที่นำเสนอหลังช่วงสามเดือนแรกเรื่อยๆมากกว่าสามปีนั้นจะมีเนื้อหาที่ไม่หนีไปจากประเด็นหลักต่างๆที่ได้นำเสนอไปแล้วและมีลักษณะของการตามข่าวที่จะมีกระแสในแต่ละช่วงเช่นเดียวกับสื่อมวลชนอื่นๆ

การนำเสนอข่าวของ นสพ.ผู้จัดการรายวัน ได้ทำให้ชาวบ้านที่กำลังเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการฯ สามารถเข้าถึงข้อมูลโดยการรับรู้จากข่าว/บทความและใช้เป็นข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการอย่างมีความหมายมากด้วย ส่งผลให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างแกนนำชาวบ้านกับสื่อมวลชน ในช่วงแรก จะใช้การโทรศัพท์สอบถามกัน ต่อเมื่อมีความไว้วางใจกันมากขึ้นจึงมีการนัดพบกัน ทำให้ชาวบ้านได้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการฯ ขณะที่สื่อมวลชนได้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ การแลกเปลี่ยนข้อมูลนี้ทำให้ชาวบ้านเข้าถึงข้อมูลสำคัญของโครงการและนำไปเป็นฐานคิดสำคัญของการตั้งข้อคัดค้านที่ชัดเจนในประเด็นต่างๆ ชาวบ้านยังสามารถนำเสนอข้อมูลและข้อเรียกร้องของคนในพื้นที่ผ่านนสพ.ผู้จัดการรายวันไปสู่สาธารณะด้วย

แน่นอนการอยู่ในฐานะ “ผู้เปิดประเด็น” ของนสพ.ผู้จัดการรายวัน ส่งผลให้ต้องเผชิญกับความเสียดังกล่าวของผู้สื่อข่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การนำเสนอข่าวของนสพ.ผู้จัดการรายวันนี้ จึงมีข้อจำกัดหลายประการ การตีพิมพ์ข้อมูลเชิงลึกส่งผลให้ได้รับการข่มขู่ ในการขยายการรับรู้ไปสู่สาธารณะนสพ.ผู้จัดการรายวันก็มีกลุ่มผู้อ่านเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้น

ขณะเดียวกัน ธรรมเนียมปฏิบัติของงานอาชีพข่าวก็เป็นข้อจำกัดอีกประการหนึ่งที่ทำให้หนังสือพิมพ์ฉบับอื่นๆ ไม่นำเสนอข่าวกรณี “คลองด่าน” ด้วยความถี่มากและต่อเนื่องอย่างนสพ.ผู้จัดการรายวัน ด้วยธรรมเนียมที่ว่าหนังสือพิมพ์ฉบับใดเป็นผู้เปิดประเด็นก่อนและทำข่าวเรื่องนั้นลงลึกไปก่อนแล้ว หนังสือพิมพ์ฉบับอื่นๆ ก็จะไม่ทำข่าวตามฉบับนั้นอีก หากข่าวเรื่องนั้นมีความสำคัญมาก หนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องนำเสนอแต่เป็นการนำเสนอในแบบข่าวตามกระแส ดังนั้น จะเห็นได้ว่า นสพ.ไทยรัฐ หนังสือพิมพ์ที่มีคนอ่านมากที่สุดเสนอข่าวกรณี “คลองด่าน” ในช่วงเดียวกันน้อยครั้งมากๆ และเมื่อกรณี “คลองด่าน” กลายเป็นประเด็นสาธารณะไปแล้วระดับหนึ่ง หนังสือพิมพ์ฉบับอื่นๆ จึงนำเสนอข่าวนี้เป็นข่าวตามกระแสเท่านั้น